

Malikî Usûlcü İbnü'l-Kassâr'a Göre Haber ve Haberin Epistemolojik Değeri

The Notion of Report (Khabar) and Its Epistemological Value According to The Mâlikî Usûl Scholar Ibn Al-Qassâr

Davut Tekin

Doktora Öğrencisi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri

PhD Student, Van Yüzüncü Yıl University, Institute of Social Sciences, Department of Basic Islamic Sciences,

Van, Türkiye

davuttekin65@gmail.com

www.orcid.org/0000-0002-6818-7815

Atıf/Citation: Davut, Tekin. "Malikî Usûlcü İbnü'l-Kassâr'a Göre Haber ve Haberin Epistemolojik Değeri". *Hakkari İlahiyat Dergisi* 7 (Aralık 2025), 20-42. <https://doi.org/10.69801/haid.1767639>

Makale Bilgisi

Makale Türü | Article Types: Araştırma Makalesi | Research Article

Geliş Tarihi | Received: 18.08.2025

Kabul Tarihi | Accepted: 12.12.2025

Yayın Tarihi | Published: 31.12.2025

Yayıncı | Published by: Hakkari Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / Hakkari University Faculty of Theology

İntihal | Plagiarism

Bu makale, Turnitin yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir. / This article has been scanned by Turnitin. No plagiarism detected.

Telif Hakkı | Copyright

(CC BY-NC 4.0) Uluslararası Lisansı altında lisanslanmıştır. / Licensed under the (CC BY-NC 4.0) International License.

Çıkar Çatışması | Conflicts of Interest

Yazar(lar) tarafından beyan edilmemiştir. / The author(s) has no conflict of interest to declare.

Etik Beyan | Ethical Statement

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. (Davut Tekin).

Değerlendirme | Peer-Review

İki Dış Hakem - Çift Taraflı Körleme
Double anonymized - Two External

Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/haid>

E-posta: ilahiyatdergi@hakkari.edu.tr

Malikî Usûlcü İbnü'l-Kassâr'a Göre Haber ve Haberin Epistemolojik Değeri

Öz

Hiz. Peygamber, İslam dininde Allah ile kul arasındaki ilişkilerin yanı sıra, bireylerin toplumsal hayat içerisindeki hak ve yükümlülüklerini düzenleyen birçok hukukî kural ve uygulamayı beyan etmiştir. Bunun yanında, ilahî kitabın tefsirine ve hayatın yaşanılabilir kılınmasına yönelik açıklamalar ve yönlendirmelerde bulunmuştur. Bu beyanların (haber/hadis) epistemolojik değeri, hadis ve fıkıh usûlü literatüründe yoğun tartışmalara konu olmuştur. Bu çalışma, Mâlikî fakihî ve usûlcüsü İbnü'l-Kassâr'ın (ö. 397/1006) ilmî şahsiyetini, yaşadığı tarihî bağlamı ve usûl-i fıkıhtaki tartışmalı konulardan biri olan haber ve haberin bilgi değerine dair katkılarını ele almaktadır. Abbasîler döneminin ilmî açıdan canlı merkezlerinden biri olan Bağdat'ta yetişen İbnü'l-Kassâr, erken dönem Mâlikî usûlcüler arasında öne çıkan simalardan biridir. Onun ilmî çalışmaları, yalnızca Mâlikî mezhebinin kendi içinde gelişmesine katkı sağlamamış; İslâm hukuk usûlünün genel seyri içinde de mühim bir yer kazanmıştır. Çalışmada özellikle İbnü'l-Kassâr'ın haber anlayışı mercek altına alınmıştır. Bu bağlamda, onun mütevâtir ve âhâd haberin bilgi ve amel değeri konusundaki yaklaşımı ve haber-i vâhidin amel-i ehl-i Medîne ile kıyas karşısındaki yeri hakkındaki görüşleri ayrıntılı olarak analiz edilmiştir. Ayrıca, onun eserinin hilâf türünde kaleme alınmış olması, yalnızca bireysel görüşlerini değil, dönemin ilmî tartışmalarını da yansıtmaları bakımından önem arz etmektedir. Çalışma, aynı zamanda İbnü'l-Kassâr'ın usûlî yaklaşımlarının Kâdî Abdülvehhâb (ö. 422/1031), Bâcî (ö. 474/1081), İbn Rüşd (ö. 520/1126) ve Karâfî (ö. 684/1285) gibi önde gelen Mâlikî âlimleri üzerindeki etkilerini de incelemektedir. Onun metodolojik katkıları, Mâlikî mezhebinin sonraki dönemlerde sistematikleşmesine ve usûl tartışmalarının derinlik kazanmasına zemin hazırlamıştır. Sonuç itibarıyla İbnü'l-Kassâr'ın usûl anlayışı, rivâyet ile akıl arasındaki ilişkiyi yeniden konumlandıran ve deliller arası çatışmaları çözmeye yönelik usûlî önerileriyle, İslâm hukuk düşüncesinin gelişim seyrine kayda değer katkılar sunmuştur. Onun ilmî mirası, erken dönem Mâlikî usûlünden klasikleşmiş sistematik yapıya geçiş sürecinde önemli bir halka olarak değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Haber, Usûl, Mâlikî Mezhebi, İbnü'l-Kassâr.

The Notion Of Report (Khabar) And Its Epistemological Value According To The Mâlikî

Usûl Scholar Ibn Al-Qassâr

Abstract

The Prophet Muḥammad not only clarified the relationship between God and His servants in Islam, but also articulated numerous legal rules and practical directives that govern individuals' rights and responsibilities within society. In addition, he provided explanations and guidance concerning the interpretation of the Divine Book (the Qur'ân) and providing guidance aimed at making human life livable. The epistemic status of these prophetic statements (ḥadīth/akḥbār) has long been a subject of extensive debate within the disciplines of ḥadīth and uṣūl al-fiqh. This study examines the scholarly persona of the Mâlikî jurist and legal theorist Ibn al-Qassâr (d. 397/1006), the historical context in which he lived, and his contributions to the highly contested discussions on *khabar* and its epistemic value in Islamic legal theory. Raised in Baghdad-one of the intellectually vibrant centers of the Abbasid period-Ibn al-Qassâr stands out as a prominent figure among the early Mâlikî theorists. His scholarly work contributed not only to the internal development of the Mâlikî school but also secured an influential position within the broader trajectory of Islamic legal theory. The study focuses particularly on Ibn al-Qassâr's conception of *khabar*. In this regard, his positions on the epistemic and practical value of *mutawâtir* and *âḥād* reports, as well as his assessment of the place of *khabar al-wâḥid* vis-à-vis *ʿamal ahl al-Madīna* and *qiyās*, are analyzed in detail. The fact that his work was composed in the genre of *khilāf* literature is noteworthy, for it reflects not only his individual views but also the broader scholarly debates of his time. The study further investigates the impact of Ibn al-Qassâr's methodological approach

on leading Mâlikî authorities such as Qādî 'Abd al-Wahhâb (d. 422/1031), al-Bâjî (d. 474/1081), Ibn Rushd (d. 520/1126), and al-Qarâfî (d. 684/1285). His methodological contributions helped pave the way for the later systematization of the Mâlikî school and enriched subsequent discussions in uşûl al-fiqh. In conclusion, Ibn al-Qassâr's approach to reconciling transmitted reports, rational inquiry, and evidentiary conflicts constitutes a notable contribution to Islamic legal theory. His intellectual legacy represents a crucial link in the transition from early Mâlikî legal theory to the more systematized classical tradition.

Keywords: Hâdîth, Report (Khabar), Uşûl, Mâlikî School, Ibn al-Qassâr.

Giriş

İslâm hukuk düşüncesinde bilgi kaynaklarının hiyerarşisi, özellikle haber türlerinin delil değeri üzerinden şekillenmiş; böylece her mezhep, kendi usûl geleneği içinde “haber” kavramını teorik ve metodolojik olarak yeniden tanımlama ihtiyacı duymuştur. Bu tartışmaların merkezinde yer alan temel mesele, haberin dînî-hukukî bilgi üretiminde ne ölçüde bağlayıcı olduğu, hangi şartlar altında hüccet sayılabileceği ve diğer delil türleriyle olan ilişkisel konumudur.

Usûl-i fıkıh literatüründe yer alan “haber” kavramı, esasen hadis ilmi terminolojisinde kullanılan “hadis” kavramıyla anlam bakımından örtüşmektedir. Usûlcülerin nazarında “haber”, doğrudan Hz. Peygamber’e nispet edilen söz, fiil ve takrirlerin nakledilmesi anlamında “hadis”i ifade eder.¹ Bu sebeple usûl-i fıkıh eserlerinde müstakil bir başlık hâlinde yer alan “bâbu'l-ahbâr” bölümleri, bir nakil disiplinin ibaret olmayıp hadis rivâyetinin ilmî kıymeti ve bilgi meydana getirmedeki vazifesine dair geliştirilen nazarî bir tartışma zemini.²

Bu bölümlerde “haber”in mahiyeti, değeri ve imkânı yalnızca nakil zincirinin sıhhati bakımından değil, *‘ilm* kavramı çerçevesinde de ele alınmıştır. Usûlcülere göre “haber”, hüküm istinbâtında delil olabilmesi için belirli şartlara bağlıdır; böylece tarihî bir aktarım hüviyetinden sıyrılarak ilim vasfı taşıyan bir bilgi nev’ine dönüşür. Bunun sonucunda “haber”, usûl geleneğinde sırf nakledilen bir metin olmayıp bilginin meşruiyetini ve doğruluğunu tesis eden bir delil çeşidi olarak görülmüştür.³

Bu noktada hadis ilmi ile usûl-i fıkıh arasındaki yakın ilişki dikkat çekicidir. Her iki disiplin de naklin sıhhati, râvînin güvenilirliği ve rivâyetin delil olma kudreti gibi ortak meselelerle ilgilenir; ancak metodolojik odakları farklıdır. Hadisçiler, haberi sened ve metin boyutlarıyla tahlil ederek rivâyetin sahlîliğini teknik ölçütlerle belirlemeye çalışırken; usûlcüler, aynı haberi delil olma niteliği ve bilgi doğurucu gücü bakımından ele alır. Bu fark, hadis ilminin tarihî-tenkitçi yönüyle usûl-i fıkıhın nazarî-istidlâlî yönünü birbirini tamamlayan iki boyut hâline getirir. Bu çerçevede usûlcülerin geliştirdiği “haber-i vâhid,” “mütevâtir,” “meşhûr,” “mürsel” gibi kategoriler, hadis ilminin teknik sınıflandırmalarının nazari düzeyde yeniden anlamlandırılmış biçimleridir. Usûlcüler bu tasnifleri, rivâyetlerin sıhhatini belirlemenin yanında, onların bilgi değeri ve delil olma kudreti üzerine hüküm kurmak için kullanmışlardır. Böylece “haber”, hadis ilminden fıkıh

¹ M. Yaşar Kandemir, “Hadis”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/27.

² Furkan Çakır, *Fıkıh Usûlünde Haber Nazariyesi* (Ankara: TDV Yayınları, 2023), 54.

³ M. Hayri Kırbaoğlu, *Alternatif Hadis Metodolojisi* (Ankara: Kitabiyat Yayınları, 2002), 52.

usûlüne intikal ettiğinde, nakilden nazariyeye ve rivâyetten istidlâle uzanan bir dönüşüm geçirmiştir.⁴

Son yıllarda ülkemizde yapılan akademik çalışmalar, hadis ile usûl-i fıkıh arasındaki ilişkiyi daha derinlemesine inceleme eğilimindedir. Özellikle kelâm ve fıkıh usûlcülerinin haber anlayışlarını konu edinen bu araştırmalar, büyük ölçüde hadis anabilim dalında hazırlanmış lisansüstü tezler ve makalelerden oluşmaktadır. Söz konusu çalışmalar, ele aldıkları meseleler itibarıyla, hadis ilmi ile usûl-i fıkıh arasında tarihsel olarak var olan metodolojik yakınlaşmayı daha görünür kılmakta ve bu iki disiplinin ortak epistemolojik zemini üzerine yeni değerlendirmeler sunmaktadır. Bu incelemeler, hem mezhebî düzeyde (örneğin Mu'tezile,⁵ Zeydiyye,⁶ Hanefî,⁷ Şâfiî,⁸ Hanbelî⁹) hem de müellifler bazında (Cassâs,¹⁰ Ebu'l-Hüseyin el-Basrî,¹¹ Fahreddîn er-Râzî,¹² İbn Teymiyye¹³ gibi) "haber" in yalnızca rivâyet disiplini açısından değil, bilgi dereceleri ve delil değerleri bakımından da tartışıldığını göstermektedir. Bu bağlamda, hadis ile fıkıh usûlü arasındaki ilmî irtibat, İslâm düşüncesinde nakil ile akıl arasındaki ilişkinin nasıl kurulduğunu anlamak açısından da temel bir öneme sahiptir. Zira 'haber', hem metnin doğruluğunu teminat altına alan bir nakil aracı, hem de hükmün istidlâline zemin hazırlayan bir bilgi kaynağıdır.

Bu çalışmanın temel amacı, yukarıda zikredilen araştırmaların bir devamı olarak, hadis ilmine ait 'haber' kavramını erken dönem Mâlikî usûlcülerinden İbnü'l-Kassâr'ın nazariyesi çerçevesinde incelemektir. Bu doğrultuda, şer'î delillerin ikinci kaynağı olan hadisin bir usûl âlimi tarafından nasıl yorumlandığını ortaya koymak; ayrıca hadis ile fıkıh usûlü arasındaki metodolojik irtibatı ve IV. (X.) yüzyıl İslâm düşüncesinde 'haber' in hangi teorik zeminde konumlandırıldığını tespit etmek hedeflenmektedir.

Bu teorik zeminde Mâlikî usûl düşüncesi, "haber" meselesine özgün bir yaklaşım geliştirmiştir. Mâlikî ekolü, özellikle amel-i ehl-i Medîne gibi tecrübî ve kolektif pratiklere dayalı bilgi formlarını, çoğu zaman âhâd haberden daha güçlü bir delil olarak değerlendirmiştir. Bu yaklaşım, mezhebin yalnızca hadise değil, amel, kıyas ve makâsıd gibi rasyonel ve toplumsal göstergelere de ilim ifade eden bir değer atfettiğini göstermektedir. Mâlikî usûlcüler, rivâyetlerin sadece isnad temelli incelenmesini yeterli

⁴ Bayram Kanarya, *Hadisin Fıkıh Usûlünde Kaynak Değeri -Fahreddîn er-Râzî Üzerine Bir İnceleme-* (Ankara: Fecr Yayınları, 2021), 75.

⁵ Hüseyin Hansu, *Mu'tezile'nin Hadis Anlayışı* (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2002).

⁶ Kadir Demirci, *Zeydiyye'nin Hadis Anlayışı* (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2005).

⁷ İsmail Hakkı Ünal, *İmam Ebu Hanife'nin Hadis Anlayışı ve Hanefî Mezhebinin Hadis Metodu* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2010).

⁸ Hüseyin Güleç, *Şafii Fıkıh Usûlünde Hadis Metodolojisi* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2002).

⁹ Ramazan Özmen, *Hanbelî Usûlcülerin Hadis Metodolojisi* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2018).

¹⁰ Nejla Hacıoğlu, *el-Fusûl fi'l-Usûl' İsimli Eseri Bağlamında Cassâs'ın Hadis İlmindeki Yeri* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010).

¹¹ Yasin Çağdaş, *el-Mû'temed Eseri Işığında Ebu'l-Hüseyin el-Basrî'nin Hadis ve Sünnet Anlayışı* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

¹² Kanarya, *Hadisin Fıkıh Usûlünde Kaynak Değeri*.

¹³ Rıdvan Kalaç, *İbn Teymiyye'nin Usûl Düşüncesinde Hadis* (Ankara: Fecr Yayınları, 2023).

görmemiş; onların amelî ve aklî bağlam içinde değerlendirilmesi gerektiğini savunmuşlardır. Böylece haber, Mâlikî geleneğinde hem naklî otoriteyi hem de amelî tecrübenin bilgi üretici gücünü birleştiren bir konuma yerleşmiştir.¹⁴

Bu çerçevede, IV./X. yüzyılın başlarında yaşamış olan Ebu'l-Hasen Ali b. Ömer el-Bağdâdî bilinen adıyla İbnü'l-Kassâr, Mâlikî usûlünün rasyonel yönünü temsil eden önemli isimlerden biridir. Onun *el-Mukaddime fî'l-usûl* adlı eseri, yalnızca Mâlikî mezhebi açısından değil, klasik usûl-i fıkıh literatürü içinde de “haber”in mahiyeti, tasnifi ve ilmî değeri bakımından kayda değer bir teorik katkı sunmaktadır.

İbnü'l-Kassâr'ın ilmî şahsiyetini doğru biçimde değerlendirebilmek için, onun yetiştiği Irak Mâlikî ekolünün tarihsel ve entelektüel arka planına bakmak gerekir. Bu ekol, Mâlik b. Enes'in (ö. 179/795) öğrencilerinin Medine'de edindikleri ilmî mirası farklı coğrafyalara taşımalarıyla teşekkül etmiş; özellikle Basra ve Bağdat, erken dönemden itibaren bu geleneğin önemli merkezleri hâline gelmiştir.¹⁵ Mâlikîliğin Irak'taki ilk güçlü temsili Basra'da ortaya çıkmış; Hammâd b. Zeyd (ö. 179/795), Abdurrahman b. Mehdi (ö. 198/813) ve Abdullah b. Mesleme el-Ka'nebî (ö. 221/836) gibi âlimler, Hanefî fıkıh anlayışına karşı Medine ekolünün amel ve rivâyeti önceleyen bütüncül yöntemini sistemli bir alternatif olarak sunmuşlardır. Basra'da temelleri atılan bu ilmî yöneliş, Ahmed b. el-Mu'azzel (ö. 240/854) ve Kâdî İsmail b. İshâk el-Cehdamî (ö. 282/896) tarafından devam ettirilmiş; ardından Bağdat'a taşınarak burada müstakil bir Mâlikî tedris geleneğinin oluşmasına zemin hazırlamıştır.¹⁶

Bağdat'ta ekolün ikinci dönüm noktası, “Irak Mâlikîlerinin reisi” olarak anılan Ebû Bekir el-Ebherî'nin (ö. 375/986) faaliyetleridir. el-Ebherî, ilmî bağımsızlığına özen gösteren, düzenli tedris halkaları kuran ve mezhebin usûlî çizgisini kurumsallaştıran bir isim olarak öne çıkmıştır. Onun talebeleri arasında İbnü'l-Kassâr, İbnü'l-Cellâb (ö. 378/988) ve Ebû Bekir el-Bâkılânî (ö. 403/1013) gibi isimler yer almış, böylece Irak Mâlikîliği hem fıkıh hem usûl alanında kökleşmiştir. V./XI. yüzyılda Bağdat'taki Mâlikî varlığı zayıflasa da Kâdî Abdülvehhâb el-Bağdâdî'nin (ö. 422/1031) Mısır'a hicreti, ekolün ilmî mirasının başka bir merkezde yaşamaya devam etmesini sağlamıştır.¹⁷

Bu tarihsel zemin, İbnü'l-Kassâr'ın ilmî kişiliğini anlamak bakımından önemli bir detaydır. Zira el-Ebherî'nin doğrudan öğrencisi olan İbnü'l-Kassâr, hocasından aldığı Mâlikî mirası, Irak ekolünün metodolojik titizliğiyle birleştirerek özgün bir usûlî yaklaşım geliştirmiştir. Böylece o, Mâlikî düşüncesinin Irak kolunu hem sistemleştiren hem de sonraki nesillere taşıyan önemli bir halka olmuştur.

¹⁴ Eyyüp Said Kaya, “Mâlikî Mezhebi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/524-525.

¹⁵ Ali Hakan Çavuşoğlu, *Irak Mâlikî Ekolü (III.-V./IX.-X.yy.)* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2004), 11.

¹⁶ Ebu'l-Fazl İyâz b. Mûsâ b. İyâz Kâdî İyâz, *Tertibu'l-medârik ve takribu'l-mesâlik li-ma'rifeti a'lâmi mezhebi Mâlik* (Mağrib: Vezarâtu'l Evkâf ve Şuuni'l-İslâmiyye, 1983), 7/70; Çavuşoğlu, *Irak Mâlikî Ekolü (III.-V./IX.-X.yy.)*, 133; Kaya, “Mâlikî Mezhebi”, 27/522.

¹⁷ Kaya, “Mâlikî Mezhebi”, 27/521; Çavuşoğlu, *Irak Mâlikî Ekolü (III.-V./IX.-X.yy.)*, 226.

1. İbnü'l-Kassâr'ın Hayatı ve İlmi Kişiliği

Hayatı hakkında sınırlı bilgiye sahip olduğumuz İbnü'l-Kassâr, Abbâsîler dönemine tekabül eden bir süreçte, muhtemelen hicrî 320-330 yılları arasında¹⁸ yahut IV. (X.) yüzyılın ilk çeyreğinde Bağdat'ta dünyaya gelmiştir.¹⁹ Klasik biyografi kaynaklarında tam adı Kâdî Ebu'l-Hasen Ali b. Ömer b. Ahmed el-Bağdâdî el-Mâlikî şeklinde kaydedilmektedir.²⁰ Nisbesindeki el-Bağdâdî, doğum yeri olan Bağdat'a; el-Mâlikî ise mezhebî aidiyetine işaret etmektedir.²¹ "İbnü'l-Kassâr" lakabının ise, muhtemelen babası veya dedelerinden birinin "kumaş ağartıcılığı" (*kassâr*) mesleğiyle iştigal etmesinden ötürü verilmiş olduğu ifade edilmektedir.²² İbnü'l-Kassâr, uzun yıllar ilmî faaliyetlerini sürdürdüğü Bağdat'ta hicrî 397 (1007) yılında vefat etmiştir.²³

İbnü'l-Kassâr, yalnızca döneminin önde gelen fakihlerinden biri değil, aynı zamanda usûl-i fıkıh alanında özgün katkılar sunmuş bir âlimdir. Irak Mâlikî ekolünün kurumsallaşmasında ve fikrî kimliğinin şekillenmesinde önemli bir rol üstlenmiştir. Çağdaşı Ebû Zer el-Herevî, (ö. 434/1043) onu "tanıdığı Mâlikîler içinde fıkıh bilgisi en yetkin âlim" olarak nitelendirmiştir.²⁴ Hanefî ve Şâfiî nüfuzunun yoğun olduğu Bağdat'ta, Mâlikî mezhebinin ilmî varlığını koruyan ve sürdüren az sayıdaki isimden biri olarak da anılmıştır.

İlmî tahsilini büyük ölçüde Bağdat'ta, özellikle Mansûr Camii çevresindeki Mâlikî tedris halkalarında gerçekleştiren İbnü'l-Kassâr, başta Ebû Bekir el-Ebherî olmak üzere devrin önde gelen hocalarından doğrudan istifade etmiştir. Bununla birlikte, yalnızca Mâlikî çevrelerle sınırlı kalmayıp farklı medreselerdeki ders halkalarına da katılarak dönemin çok yönlü ilmî atmosferinden faydalanmıştır. Ayrıca hadis ve diğer İslâmî ilimlerde derinleşmek amacıyla Basra başta olmak üzere çeşitli şehirlere ilmî seyahatlerde bulunmuştur.²⁵

Eğitimi tamamladıktan sonra Bağdat'ta müderrislik ve kadılık yapan İbnü'l-Kassâr, tedris faaliyetleriyle Irak Mâlikî geleneğinin devamlılığını sağlamış, en önemli öğrencisi olan Kâdî Abdülvehhâb aracılığıyla bu mirası sonraki kuşaklara aktarmıştır.

Günümüze ulaşan iki temel eseri bulunmaktadır: *Uyûnü'l-edille fî mesâilî'l-hilâf ve el-Mukaddime fî'l-usûl*.²⁶

- *Uyûnü'l-edille*, Mâlikî mezhebini merkeze alarak diğer mezheplerin görüşlerini karşılaştırmalı biçimde ele alan bir hilâf eseri olup, metodolojik titizliği ve delil

¹⁸ Mustafa Mahdûm, "Dirâse", *Mukaddime fî usûlî'l-fikh* (Riyâd: Dâru'l-Mu'allime li'n-Neşr ve't-Tevzî', 1999), 23.

¹⁹ Abdülhâmid b. Sa'd b. Nâsır es-Suûdî, "Dirâse", *Uyûnu'l-edille fî mesâilî'l-hilâf beyne fukahâi'l-emsâr* (Riyâd: Câmiatu'l-İmâm Muhammed b. Suud el-İslâmiyye, 2006), 1/20.

²⁰ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nubelâ*, thk. Şu'ayb el-Arnaût (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1985), 17/107.

²¹ İslam Demirci, "Mâlikî Fakihî İbnü'l-Kassâr'ın Hayatı, Eserleri ve Usûl Görüşleri", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 36 (2020), 421.

²² Suûdî, "Dirâse", 1/19.

²³ Ahmed b. Alî Ebû Bekr el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 2002), 13/496; Şükrü Özen, "İbnü'l-Kassâr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/104.

²⁴ Kâdî İyâz, *Tertibu'l-medârik*, 7/70;

²⁵ Zehebî, *Nubelâ*, 17/107.

²⁶ Suûdî, "Dirâse", 1/20.

temellendirme biçimiyle erken dönem mukayeseli fıkıh literatürünün seçkin örneklerindendir.

- *el-Mukaddime fî'l-usûl* ise aslında *Uyûnü'l-edille*'nin giriş kısmı olarak kaleme alınmışken zamanla müstakil bir usûl-i fıkıh eseri hâline gelmiştir. Hicrî IV. asırda telif edilmiş bu metin, Mâlikî usûl geleneğinin en eski örneklerinden biri olarak kabul edilir.

Eser, 51 “bâb” ve 12 “fasıl”dan oluşan bir düzene sahip olup, özellikle illet, delil ve istinbât konularında özgün tespitler içermektedir. Üslubu genellikle açık ve özlüdür; nakillerde şahıs isimlerinin ön plana çıkması, erken dönem ilmî aktarımın rivâyet merkezli karakterini yansıtmaktadır.

İbnü'l-Kassâr hem Mâlikî usûl geleneğinin erken dönem kodlarını temsil eden hem de mezhepler arası tartışma usulünü olgunlaştıran bir ilim adamıdır. Bu çalışma, onun habere dair anlayışını *el-Mukaddime fî'l-usûl* üzerinden merkeze alacak; kullanılan nüsha, Mustafa Mahdûm tahkikli baskısı (Riyâd: Dâru'l-Mu'allime, 1999) esas alınacaktır.

2. İbnü'l-Kassâr'a Göre Haber ve Haberin Epistemolojik Değeri

İbnü'l-Kassâr, *el-Mukaddime*'de “haber” kavramına dair açık ve ayrıntılı bir tanım vermeksizin, konuyu doğrudan iki ana başlık altında ele almaktadır. Bununla birlikte, daha önce de ifade ettiğimiz gibi eserin hilâf üslubuyla kaleme alınmış olması, onu yalnızca teorik çerçeve sunan bir metin olmaktan çıkararak, dönemin yoğun tartışma konularını da ihtiva eden bir yapıya kavuşturmuştur. Bu bağlamda müellif, hicrî IV. asır usûl tartışmalarında özel bir yer işgal eden mürsel hadis meselesini de inceleme alanına dahil etmiş; böylece haber teorisini, dönemin aktüel ilmî ve metodolojik münazaralarıyla irtibatlandırmıştır.

2.1. Mütevâtir Haber

2.1.1. Mütevâtir Haberin Tanımı

“Mütevâtir” kelimesi, sözlükte “birbirini ardı ardına takip etmek; zaman aralıkları bulunsa dahi bu sürekliliğin kesintiye uğramaması” şeklinde tanımlanmaktadır. Terimin, “tek” anlamına gelen *vitr* kökünün zıddı olarak “art arda gelen” anlamını taşıyan bir yapıya sahip olduğu belirtilmektedir.²⁷

İstilahî bağlamda mütevâtir haber, epistemolojik olarak doğruluğu kendi yapısından bilinebilen, başka bir delile ihtiyaç duymaksızın kesin bilgi (*ilm-i yakîn*) ifade eden haberdir. Bu bağlayıcı bilgi değeri, haberin belirli şartlar altında ve kendine özgü bir rivâyet yöntemiyle aktarılmış olmasını gerektirir. Mütevâtirliğin özünü oluşturan bu nakil tarzında, haberi aktaran râvîlerin aynı anda değil, farklı zaman dilimlerinde ve birbirini takip eden silsileler hâlinde bilgiyi intikal ettirmeleri esastır. Bu süreklilik hem haberin

²⁷ Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1414), “vtr” 5/273; Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed Seyyid Şerîf el-Cürcânî, *Kitâbu't-ta'rîfât*, thk. Adil Enver Hıdır (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2007) “mütevâtir” 199; H. Yunus Apaydın, “Mütevâtir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/208-211; Hüseyin Hansu, *Mütevâtir Haber -Bilgi Değeri ve İslam Düşüncesindeki Yeri-* (Van: Bilge Adamlar Yayınları, 2008), 89.

güvenilirlik düzeyini hem de onu zannî bilgi kategorisinden çıkararak yakîn mertebesine yükselten temel kriteri teşkil etmektedir.²⁸

2.1.2. İbnü'l-Kassâr'a Göre Mütevâtir Haberin Bilgi ve Amel Değeri

İbnü'l-Kassâr, *el-Mukaddime*'de mütevâtir haber konusunu ele alırken, esasen Mâlik b. Enes'in konuya ilişkin metodolojik tavrını takip etmekte ve bu çerçevede kendi değerlendirmelerini sunmaktadır. Ona göre, râvî sayılarının tek tek zikredilmesine gerek duyulmayan, nakil zincirinin çokluğu ve yaygınlığı sebebiyle şöhret kazanan haberler hüccet niteliği taşır. Bu bağlamda, namaz vakitlerinin belirlenmesi, haccın sıhhatini doğrudan etkileyen rükünler yahut kıblenin Beytü'l-Makdis'ten Kâbe'ye çevrilmesi gibi Hz. Peygamber'den tevâtür yoluyla intikal eden rivâyetler, bu tür haberlerin tipik örnekleridir.²⁹

İbnü'l-Kassâr, mütevâtir haberin bilgi değerini dört kurucu esas üzerinden temellendirmektedir:

Kesin bilgi ifade etmesi: Mütevâtir haber, aklî ve naklî deliller açısından inkârı mümkün olmayan bir bilgi düzeyi sunar.

Dinen ve hukuken kabul zorunluluğu: Mütevâtir haberin reddi, yalnızca ilmî bir hata değil, aynı zamanda itikadî sonuçlar doğuran bir tutum olarak değerlendirilir (inkârının küfrü gerektirmesi).

Haber verenlerin doğruluğunu garanti etmesi: Râvîlerin sıdkını bizzat nakil biçimi ortaya koyduğundan, sened analizine gerek duyulmaz; dolayısıyla bu tür haberlerle amel etmek vacip olur.

Zannı ortadan kaldırması: Yalan üzerinde birleşmeleri aklen mümkün olmayan sayıda râvî tarafından aktarılması, habere yönelik şüpheyi tamamen ortadan kaldırır.³⁰

İbnü'l-Kassâr'ın bu ifadeleri, onu Mâlikî usûl geleneğinin sadık bir mensubu kılmakla birlikte, haber nazariyesini sağlam bir ilmî zeminde tertip eden erken dönem usûlcüler arasına konumlandırmaktadır. Onun yöntemi, rivâyetin nakil yoğunluğu ile bilgi kesinliği arasında doğrudan bir irtibat kurmakta ve bu suretle mütevâtir haberin bağlayıcılığını yakîn esasına dayanan bir çerçeveye oturtmaktadır.

İbnü'l-Kassâr, *el-Mukaddime*'de mütevâtir haberin bilgi değerini nazarî bir çerçevede açıklarken, bu tür haberlerin İslâm ümmeti nezdindeki kabulünü de icmâ seviyesinde bir mutabakata dayandırmaktadır.³¹ Ona göre, farklı şehirlerde teşekkül etmiş

²⁸ Osman b. Abdurrahman İbnu's-Salâh, *'Ulûmu'l-hadîs*, thk. Nûruddîn İtr (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1998), 267; Ahmed b. Alî İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü'n-nazar fî tavdîhi nuhbeti'l-fiker*, thk. Nûruddîn İtr (Dımaşk: Matba'atu's-Sabâh, 2000), 81; Ebu'l-Fadl Celaluddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr es-Suyûtî, *Tedribü'r-Râvî, -Hadis Usûlü-*, çev. M. Enes Topgül - Faik Akçaoğlu (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2019), 2/1098; Apaydın, "Mütevâtir", 32/208; Hansu, *Mütevâtir Haber -Bilgi Değeri ve İslam Düşüncesindeki Yeri-*, 90.

²⁹ Ebu'l-Hasen Ali b. Ömer b. Muhammed el-Bağdâdî İbnü'l-Kassâr, *el-Mukaddime fî usûli'l-fikh*, thk. Mustafa Mahdûm (Riyâd: Dâru'l-Mu'allime li'n-Neşr ve't-Tevzî', 1999), 209-210.

³⁰ İbnü'l-Kassâr, *el-Mukaddime*, 210-211.

³¹ Konunun diğer mezheplerin usûl eserlerindeki icmâ boyutuna dair bkz., Ahmed b. Ali er-Râzî el-Cassâs, *el-Fusûl fî'l-usûl*, thk. Uceyl Câsim en-Neşemî (İstanbul: Mektebetu'l-İrşâd, 1994), 3/35-36; Muhammed b. Ali Ebu'l Hüseyin el-Basrî, *el-Mû'temed fî usûli'l-fikh*, thk. Muhammed Hamidullah (Dimeşk: el-Ma'hadu'l-İlmi el-Faransî, 1964), 2/551; Muhammed b. Hüseyin el-Ferrâ' Ebû Ya'lâ, *el-'Udde fî usûli'l-fikh*, thk. Ahmed b. Ali el-Mübârakî (Riyad, 1993), 3/841; Ebu'l-Meâlî Rüknüddîn Abdülmelik b. Abdillâh

mezhebî ekollere mensup, fetvâ ve kazâyâ esas teşkil eden, görüşleri hilâf literatüründe yer bulan seçkin fakihler ile bütün ümmet, mütevâtir haberin hüccet değeri üzerinde görüş birliği içerisinde. Dolayısıyla bu tür haberleri yalnızca Ehl-i Sünnet çizgisinden sapan, dinden çıkan veya ümmetin dinin temel meselelerindeki ittifakından uzaklaşan kimseler inkâr etmektedir.³²

İbnü'l-Kassâr, mütevâtir haberin kapsamını şer'î meselelere ek olarak peygamberler, ülkeler, devletler, geçmiş devirler ve o dönemlerde yaşamış şahsiyetlere dair tarihî bilgilerle; Çin ve Horasan gibi görsel tecrübenin dışında kalan bölgelere ilişkin malumatı da içine alacak şekilde genişletmekte ve bütün bu bilgilerin tevatür yoluyla sabit olduğunu vurgulamaktadır. Bu meyanda, mütevâtir haberi reddeden kimsenin, tutarlı olmak isterse, bu tür tarihî ve coğrafi bilgilerin tamamında da şüpheye düşmesi gerekir.³³

İbnü'l-Kassâr'a göre böylesi bir tereddüt, ilmî bir tenâkuzdan ibaret olmayıp, bilerek hakikatten yüz çevirme ve gerçeği gördüğü hâlde kabul etmeme tavrıdır. Böyle bir yaklaşım, akl-ı selîm ehlinin takip ettiği doğru yoldan sapma sayılır ve ilmî itibarı zedeleyen bir davranış olarak görülür. Bu çerçevede müellif, mütevâtir haberi inkâr etmenin hem nazarî ilim bakımından geçersiz hem de dinî ve tarihî vakıalar karşısında bâtıl bir tutum olduğunu ifade etmektedir.³⁴

İbnü'l-Kassâr'ın bu istidlâli, mütevâtir haberin hüccet oluşunu naklî esaslarla birlikte aklî gereklilikle de temellendirdiğini göstermektedir. Böylece mütevâtir haber, şer'î bağlayıcılığının yanında aklın hükmüne dayanan küllî bir bilgi mertebesine yükseltilmiş olmaktadır.³⁵

2.2. Âhâd Haber

2.2.1. Âhâd Haberin Tanımı

Arapça "vâhid" (واحد) kelimesi sözlükte "bir, tek" anlamına gelmekte olup, bu kelimenin haber lafzına izâfe terkiibiyle (*haberü'l-vâhid*) veya sıfat tamlaması şeklinde (*haberun vâhidun*) kullanılmasıyla oluşan *haber-i vâhid* terimi,³⁶ hadis ve haber epistemolojisinde teknik olarak "tek bir râvînin, bir başka kişiden naklettiği haber" anlamında kullanılmaktadır. Terimin çoğul şekli olan *âhâd* (أحاد) ile birlikte (*haberü'l-âhâd, ahhâru'l-âhâd*) zikredildiğinde ise, kelimenin literal anlamı "birden fazla kişinin naklettiği haberler" olmakla birlikte, hadis usûlü literatüründe terminolojik bir genişleme geçirerek, rivâyet sayısı bakımından tevâtür derecesine ulaşmayan bütün haber çeşitlerini kapsayan üst bir kategori hâline gelmiştir. Bu bağlamda *âhâd* kavramı, sadece tek râvî

el-Cüveynî, *el-Burhân fî usûli'l-fıkh*, thk. Salâh b. Muhammed (Beyrut: Dâru'l Kutubi'l-İlmiyye, 1997), 1/217; Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed el-Gazzâlî, *Mustasfâ -İslam Hukukunun Kaynakları-*, çev. H. Yunus Apaydın (İstanbul: Klasik Yayınları, 2017), 294-295; Muhammed b. Ömer Fahreddin er-Râzî, *el-Mahsûl fî usûli'l-fıkh*, thk. Tâhâ Câbir Feyyad el-Ulvânî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1997), 4/324; Ali b. Muhammed Seyfuddîn el-Âmidî, *el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm*, thk. Abdurrezzâk Affî (Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1985), 2/27; Ebu'l-Abbâs Şihâbeddin Ahmed b. İdris b. Abdurrahim el-Karâfî, *Şerhu Tenkîhi'l-fusûl fî 'ilmi'l-usûl*, thk. Nayif b. Abdurrahmân (Amman: Dâru'l-Feth, 2020), 676.

³² İbnü'l-Kassâr, *el-Mukaddime*, 211.

³³ İbnü'l-Kassâr, *el-Mukaddime*, 211.

³⁴ İbnü'l-Kassâr, *el-Mukaddime*, 212.

³⁵ İbnü'l-Kassâr, *el-Mukaddime*, 213.

³⁶ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, "vhd" 3/446-447; Cürcânî, *Kitâbu't-ta'rifât*, "hbr" 97.

zincirine dayanan rivâyetleri değil, aynı zamanda birkaç kişi tarafından nakledilmiş olsa bile tevâtür şartlarını taşımayan tüm rivâyet türlerini de içine alan bir şemsiye terim olarak işlev görmektedir.³⁷

2.2.2. İbnü'l-Kassâr'a Göre Âhad Haberinin Bilgi ve Amel Değeri

İbnü'l-Kassâr, *el-Mukaddime*'de haber-i vâhidin belli bir tanımını yapmamaktadır. Onun gündem konusu ettiği şey haber-i vâhidin bilgi ve amel değeridir. Mütevâtir haber kısmında da olduğu gibi esasen Mâlik b. Enes'in yaklaşımını merkeze almakta ve bu görüşü hem naklî hem aklî delillerle temellendirmektedir. Ona göre, adil bir râvînin rivâyet ettiği haber, her ne kadar tevâtür derecesinde kesin bilgi (*ilm-i yakîn*) ifade etmeyip zannî bilgi düzeyinde kalsa da şer'an onunla amel etmek vaciptir.³⁸ İbnü'l-Kassâr bu yaklaşımıyla haber-i vâhidin bağlayıcılığını yakîn seviyesindeki bilgi kesinliğinden ziyade şer'î hüccet oluşuna dayandırmaktadır. Fakihlerin büyük çoğunluğu da bu görüşü paylaşarak, amelî bağlayıcılıkla yakînî bilgi arasını ayıran usûlî bir çizgi ortaya koymuşlardır.³⁹

İbnü'l-Kassâr, Mâlik b. Enes'in uygulamalarından örnekler vererek bu görüşün pratiğe yansımaları somutlaştırmaktadır. Nitekim alıcı ile satıcının meclis dağılmadan muhayyer oldukları (*hiyârü'l-meclis*)⁴⁰ meselesinde de olduğu gibi Mâlik b. Enes, haber-i vâhide dayanmıştır. Bu örnekler, Mâlikî usûl düşüncesinde haber-i vâhidin teorik bir

³⁷ İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü'n-nazar fî tavdîhi nuhbeti'l-fiker*, 34; Talat Koçyiğit, *Hadis İstılahları* (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1980), 22; Ali Osman Koçkuzu, *Rivâyet İlimlerinde Haber-i Vâhitlerin İtikât ve Teşri Yönlerinden Değeri* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1988), 78-79; Mustafa Ertürk, "Haber-i Vâhid", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 14/34.

³⁸ İbnü'l-Kassâr, *el-Mukaddime*, 212-213.

³⁹ Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-Şafîi, *er-Risâle -İslam Hukukunun Kaynakları-*, çev. Abdulkadir Şener - İbrahim Çalışkan (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 221-222; Ebu'l Hüseyin el-Basrî, *el-Mû'temed fî usûli'l-fikh*, 2/573; Ebû Ya'lâ, *el-'Udde fî usûli'l-fikh*, 3/859; Ebu'l-Velîd Süleymân b. Halef el-Bâcî, *el-Muntekâ şerhu'l-Muvattâ'* (Mısır: Matba'atu's-Sa'ade, 1332/1914), 6/236; amlf, *İhkâmü'l-fusûl fî ahkâmî'l-usûl*, thk. Abdullah Muhammed el-Cebburî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1989), 1/303-308; Âmidî, *el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm*, 2/51; Karâfî, *Şerhu Tenkîhi'l-fusûl*, 688; Ebû Muhammed Celâleddîn Ömer b. Muhammed el-Hucendî el-Habbâzî, *el-Muğnî fî usûli'l-fikh*, thk. Muhammed Mazhar Bekâ (Mekke: Merkezu'l-Buhûsi'l-İlmi ve İhyâi't-Turâsi'l-İslâmî, 1403), 194.

⁴⁰ Meclis Muhayyerliği (Hiyârü'l-Meclis): Meclis muhayyerliği, akid meclisinde bulunan tarafların, bedenlen birbirlerinden ayrılmadıkları sürece, tek taraflı iradeleriyle akdi feshetme hakkına sahip olmaları şeklinde tanımlanmaktadır. Bu hak, "Alıcı ve satıcı ayrılmadıkları sürece muhayyerdirler." hadisinden istinbat edilmiştir. İmam Mâlik, Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes el-Asbahî, *el-Muvatta* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), "Büyû" 38; Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *Sahîh*, thk. İzzuddîn Dali vd. (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle Nâsirûn, 2015), "Büyû" 45 (No: 2006); Ebu'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc Müslim, *Sahîh*, thk. Yâsir Hasen vd. (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle Nâsirûn, 2016), "Büyû" 43-44 Şâfiî ve Hanbelî ekolleri, hadiste geçen "ayırılma" (*teferruk*) ifadesini lafzî anlamıyla, yani fiziksel olarak meclisten bedenlen ayrılma biçiminde yorumlamış; bu nedenle, akid tamamlandıktan sonra taraflar bedenlen ayrılmadıkları sürece tek taraflı olarak akiddan dönebilme imkânı tanımışlardır. Buna karşılık Hanefî ve Mâlikî ekolleri, aynı ifadeyi sözle ayrılma (*teferruk bi'l-iştirât*) şeklinde tevil etmiş; tarafların iradelerinin birbirine uygun biçimde beyan edilmesiyle akdin bağlayıcı hale geleceğini, ayrıca bu konuda özel bir şart koşulmamışsa tek taraflı olarak fesih hakkının bulunmayacağını kabul etmişlerdir. Meclis muhayyerliğini kabul edenler açısından bu hak, iki durumdan biriyle sona erer: (i) Tarafların akid meclisinden bedenlen ayrılması, (ii) tarafların akdin bağlayıcı olmasını açıkça tercih ettiklerini beyan etmeleri. H. Yunus Apaydın, "Muhayyerlik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 31/25-30.

kabulle birlikte amelî-hukukî hüküm istinbatında da işlevsel bir delil olarak kullanıldığını göstermektedir.⁴¹

İbnü'l-Kassâr, haber-i vâhidin hüccet değerini temellendirmek üzere Hucurât sûresi 6. âyeti merkeze almaktadır.⁴² İbnü'l-Kassâr bu âyeti, râvînin adâletinin bizzat rivâyet ettiği haberden anlaşılmayacağını gösterecek şekilde tefsir eder. Ona göre fasık ile âdil kimse nakil bakımından aynı hükümde olsaydı, Kur'ân'ın özellikle "fasık"ı zikretmesi abes olurdu. Böylelikle âyet, zımnî âdil râvînin haberinin makbul olduğunu, fasiğin haberinin ise tahkike muhtaç bulunduğunu beyan etmiş olur.⁴³

İbnü'l-Kassâr'ın bu yorumu, haber-i vâhidin kabul şartlarını "râvînin sübjektif güvenilirliğinden" ziyade "şer'î metinlerdeki ayırt edici vurgular" üzerinden temellendiren özgün bir yaklaşım sergilemektedir. Bu tavır, sonraki Mâlikî usûlcülerde de görülecek olan şu metodolojik ilkenin erken bir formunu yansıtmaktadır: Haber-i vâhidin bağlayıcılığı, katiyyete değil, şer'î delil olarak tanınmış bir güvenilirlik kriterine dayanmaktadır.⁴⁴

Bu meyanda İbnü'l-Kassâr, haber-i vâhidin hüccetliğini kabul etmeyen yaklaşımlara karşı hem usûl mantığı hem de Kur'ân'ın dilsel ve normatif yapısından çıkarımlar yaparak güçlü bir savunma inşa etmektedir. Böylelikle onun pozisyonu, Mâlikî usûl geleneği içinde zannî delillerin amelî bağlayıcılığı meselesinde önemli bir epistemolojik referans noktası hâline gelmiştir.⁴⁵

İbnü'l-Kassâr, *el-Mukaddime*'de haber-i vâhidin ilmi mertebesini incelerken, onun kesin bilgi ifade etmediğini açık biçimde ortaya koymaktadır. Ona göre, haber-i vâhid ile kesin bilgi elde edilemeyeceğinin en önemli göstergesi, bu tür bir haberi işiten herkesin, mütevâtir haberde olduğu gibi aynı bilgi seviyesine ulaşmamasıdır. Mütevâtir haberin ilim ifade ettiğinde görüş birliği olmasına karşılık, haber-i vâhidin bu noktada mutabakat sağlayamaması, onun tabiatı gereği zannî bilgi düzeyinde kaldığını gösterir. Bu bağlamda İbnü'l-Kassâr, haber-i vâhidi, doğruluğundan kesin olarak emin olmasak da şahitliğini kabul etmek zorunda olduğumuz adil bir şahidin beyanına benzetmektedir.⁴⁶

Nitekim İbnü'l-Kassâr'ın belirttiğine göre bazı itiraz sahipleri, Hucurât suresinin 6. âyetindeki "*bilmeyerek bir topluluğa zarar verip yaptığınıza pişman olmamak için*" ifadesini, haber-i vâhidin zannî oluşu ve hata veya yalan ihtimali sebebiyle ondan sakınmayı gerektiren bir delil olarak ileri sürmüştür. İbnü'l-Kassâr ise bu yoruma karşı, burada "cehalet" kelimesinin salt "bilinmezlik" değil, "ahmaklık, ihmalkârlık ve kınamayı gerektiren biçimde câiz olmayan bir fiili işleme" anlamında kullanıldığını belirtmektedir. Ona göre, bazı durumlarda cehalet sebebiyle kınama mümkündür; fakat eğer cehalet yalnızca "bilinmezlik" yahut "hata" anlamına indirgenecek olsaydı, hatalı davranışın kınanması anlamsız ve ölçüsüz olurdu.⁴⁷

⁴¹ İbnü'l-Kassâr, *el-Mukaddime*, 213.

⁴² "*Ey iman edenler! Size bir fasık bir haber getirirse, bilmeyerek bir topluluğa zarar verip yaptığınıza pişman olmamak için o haberin doğruluğunu araştırın.*"

⁴³ İbnü'l-Kassâr, *el-Mukaddime*, 214.

⁴⁴ Bâcî, *İhkâmü'l-fusûl fî ahkâmî'l-usûl*, 1/303-308; Karâfî, *Şerhu Tenkîhi'l-fusûl*, 689.

⁴⁵ İbnü'l-Kassâr, *el-Mukaddime*, 215.

⁴⁶ İbnü'l-Kassâr, *el-Mukaddime*, 215-216.

⁴⁷ İbnü'l-Kassâr, *el-Mukaddime*, 216.

İbnü'l-Kassâr, bu tevili iki delille pekiştirmektedir: Birincisi, aynı âyette geçen “*yaptığınıza pişman olmamak için*” ifadesidir. Pişmanlık, ancak yapılması yasaklanmış bir fiili işleme durumunda söz konusu olabilir. Bu da âyetteki cehaletin yalnızca “bilinmezlik” değil, normatif açıdan sakıncalı bir davranışa işaret ettiğini teyit eder. İkincisi ise, eğer haber-i vâhiddeki bu zannîlik ve olası bilinmezlik, onun delil kabul edilmemesinin illeti olsaydı, aynı illet sebebiyle iki adil şahidin şahitliğinin de kabul edilmemesi gerekirdi. Hâlbuki Kur’ân, iki şahidin beyanının kabulünü emretmekte ve bununla hüküm vermeyi meşru kılmaktadır. Bu durum, cehalet gerekçesiyle haber-i vâhidi reddedenlerin iddiasının geçersizliğini ortaya koymaktadır.⁴⁸

İbnü'l-Kassâr'ın bu değerlendirmesi, onun epistemoloji ile normatif bağlayıcılık arasındaki ayrımı net biçimde tesis ettiğini göstermektedir. Ona göre, haber-i vâhidin bağlayıcılığı, kesin bilgi üretme kapasitesinden değil, güvenilirliği şer'î delillerle teyit edilmiş nakil yollarına dayalı olmasından kaynaklanmaktadır. Bu yönüyle İbnü'l-Kassâr, zannî delillerin hukukî-hükmî bağlayıcılığını meşrulaştıran erken dönem usûlcülerin başında gelir ve bu bağlamda, haber teorisinin normatif boyutunu katıyyetin ötesinde temellendiren özgün bir yaklaşım ortaya koymaktadır.⁴⁹

2.2.3. İbnü'l-Kassâr'ın Mürsel Haber'e Yaklaşımı

Mürsel kelimesi, sözlükte “göndermek, salıvermek, bırakmak” anlamlarına gelen *irsâl* (الإرسال) masdarından türemiş olup, lugavî bağlamda “serbest bırakılmış, zincirsiz” anlamını taşımaktadır.⁵⁰ İstilahî açıdan mürsel hadisin tanımı hem usûlcüler ile muhaddisler arasında hem de her iki grubun kendi içindeki dönemsel temsilciler arasında farklılık arz etmektedir. Bu farklılığın temelinde, isnad zincirindeki kopukluğun (*inkitâ*) hangi noktada meydana geldiğine dair metodolojik yaklaşımlar yatmaktadır.⁵¹

Erken dönem muhaddisleri, mürseli senedinde tek bir râvînin atlandığı rivâyet olarak tanımlamış ve bu bağlamda onu teknik olarak *munkatı'* hadis ile eşdeğer görmüşlerdir.⁵² Usûlcüler ise adalet ve zabt vasfına sahip bir râvînin, kesintisiz isnada dayanmaksızın doğrudan Hz. Peygamber'e nispetle aktardığı rivâyeti mürsel kabul etmiş, burada esas ölçüt olarak senedin zahiren muttasıl olmamasını esas almışlardır.⁵³ Geç

⁴⁸ İbnü'l-Kassâr, *el-Mukaddime*, 217.

⁴⁹ İbnü'l-Kassâr, *el-Mukaddime*, 218.

⁵⁰ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 'rsl' 11/821.

⁵¹ Salahattin Polat, “Mürsel”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/52.

⁵² Ebû Saîd Salâhuddîn Halîl b. Keykeldî el-Alâî Salâhuddîn el-Alâî, *Câmi'u't-tahsîl fî ahkâmî'l-merâsîl*, thk. Hamdî Abdülmecîd es-Silefî (Beyrut: Âlemü'l-Kutub, 1986), 30-34; Salahattin Polat, *Mürsel Hadisler ve Delil Olma Yönünden Değeri* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010), 65; Konunun akademik bir düzeyde müzakeresi için bkz., Rıdvan Kalaç - Hayrullah Engin, “Mürsel ve Müdelles Rivâyetler -İbnü'l-Mibred el-Makdisî (ö. 909/1503) Özelinde”, *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/1 (2020), 55-56.

⁵³ Şafîi, *er-Risâle*, 249; Ebu'l Hüseyin el-Basrî, *el-Mû'temed fî usûli'l-fikh*, 2/143; Bâcî, *el-İşârât ilâ ma'rifeti'l-usûl ve'l-vicâze fî ma'ne'd-delîl*, thk. Muhammed Ali Ferkus (Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1997), 239. Ebû Abdillâh Bedreddin Muhammed b. Bahâdır ez-Zerkeşî, *el-Bahru'l-muhîd fî usûli'l-fikh* (Beyrut: Dâru'l-Kutubî, 1994), 6/338; Râzî, *el-Mahsûl fî usûli'l-fikh*, 4/650; Cüveynî, *el-Burhân fî usûli'l-fikh*, 1/242; Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Sa'îd İbn Hazm, *el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm*, thk. Ahmed Zemerli - Abdurrahman Zemerli, (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2016), 3/131; Ebû Ya'lâ, *el-'Udde fî usûli'l-fikh*, 2/74; Karâfî, *Şerhu Tenkîhi'l-fusûl*, 723.

dönem muhaddisleri ise mürseli, senedin son halkasında sahâbî tabakasının atlandığı rivâyet türü olarak tanımlamış; tâbiîn râvînin doğrudan “Rasûlullah şöyle buyurdu” şeklindeki ifadeleri bu kapsamda değerlendirmiştir.⁵⁴

İbnü'l-Kassâr, mürsel rivâyetlerin delil değeri bağlamında özellikle âdil ve müteyakkız râvîlerin naklettiği mürselleri, isnadı muttasıl müsned hadislerle aynı bilgi değeri statüsünde değerlendirmektedir.⁵⁵ Bu görüş, Mâlik b. Enes'in bizzat kendi rivâyet ve fetvâ pratiğinde gözlemlenen yaklaşımın usûlî düzeyde formüle edilmiş hâlidir. Nitekim Mâlik b. Enes, Hz. Peygamber'in bir şahidin beyanı ve davalının yemini ile hüküm verdiğini bildiren mürsel rivâyeti⁵⁶ aktarmış ve bununla amel etmiştir. Aynı şekilde, müsterek

⁵⁴ İbnu's-Salâh, *'Ulûmu'l-hadîs*, 51-52; Ahmed b. Alî Ebû Bekr el-Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye fî ilmi'r-rivâye*, thk. Ebû İshâk İbrahim b. Mustafa (Mısır: Mektebetü İbni Abbâs, 2002), 384; Muhammed b. Abdillâh Hâkim en-Nisâbûrî, *Ma'rifetu 'ulumi'l-hadîs*, thk. Ma'zem Huseyn (Beyrut: Dâru İhyâi'l-'Ulûm, 1998), 32.

⁵⁵ İbnü'l-Kassâr, *el-Mukaddime*, 220. Mürsel hadisin hüccet niteliğine sahip olup olmadığı meselesi, fıkıh usûlü ve hadis metodolojisi literatüründe önemli bir ihtilaf konusudur. Âlimlerin bu husustaki görüşleri üç ana yaklaşım altında toplanabilir:

1. Mutlak Hüccet Kabulü: Mürsel hadis, herhangi bir ilave şart aranmaksızın bağlayıcı delil olarak kabul edilir. Bu görüş, Mâlik b. Enes, Ebû Hanîfe ve Mu'tezile'nin çoğunluğu tarafından benimsenmiştir. Ebu'l Hüseyin el-Basrî, *el-Mû'temed fî usûli'l-fikh*, 2/150-151; Hüseyin b. Ali b. Muhammed es-Saymerî, *Mesâilü'l-hilaf fî usûli'l-fikh -Fıkıh Usûlünde İhtilâflı Konular*, çev. M. Rahmi Telkenaroğlu (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2022), 182-183; Serahsî, *Usûlü's-Serahsî*, 1/360; Âmidî, *el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm*, 2/123; İsmail Hakkı Ünal, *İmam Ebu Hanife'nin Hadis Anlayışı ve Hanefi Mezhebinin Hadis Metodu* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2010), 200.

2. Mutlak Red: Mürsel hadis, hiçbir şekilde bağlayıcı delil olarak görülmez. Bu görüş, muhaddislerin çoğunluğu, Zâhirîler, Ahmed b. Hanbel'den gelen bir rivâyet, ayrıca Mâlikî âlimlerinden İbn Abdilberr ve Bâkîllânî tarafından savunulmuştur. Râzî, *el-Mahsûl fî usûli'l-fikh*, 4/650; Ebû Ya'lâ, *el-'Udde fî usûli'l-fikh*, 3/906-3/917; Karâfî, *Şerhu Tenkîhi'l-fusûl*, 723.

3. Şartlı Kabul: Mürsel hadis, yalnızca büyük tâbiîlerin rivâyetleri söz konusu olduğunda ve bu rivâyet; başka bir mürsel, sahih bir müsned, sahâbî kavli veya âlimlerin çoğunluğunun görüşü ile desteklenmişse hüccet kabul edilir. Bu yaklaşım, Şâfiî'ye nispet edilen görüşler arasında en sahih olanı kabul edilmiştir. Nitekim Şâfiî, *er-Risâle*'sinde bu görüşü dile getirmiş; Nevevî, Beyhakî ve Hâtib el-Bağdâdî gibi önde gelen Şâfiî âlimleri de bu yaklaşımı teyit etmiştir. Şâfiî, *er-Risâle*, 249; Hâtib el-Bağdâdî, *el-Kifâye fî ilmi'r-rivâye*, 384; Suyûtî, *Tedribü'r-Râvî, -Hadis Usûlü-*, 1/408. Bâcî, rivâyeti mürsel olarak nakleden râvînin, sika olanlarla olmayanlar arasında ayırım yapmaksızın rivâyetinde bulunması hâlinde, bu tür mürsel rivâyetlerle amel edilmesinin caiz olmadığı hususunda görüş birliği bulunduğunu belirtmektedir. Bâcî, *İhkâmü'l-fusûl fî ahkâmî'l-usûl*, 1/272. İbn Abdilberr de aynı konuda icmâ bulunduğunu nakletmiştir. Ebû Ömer Yusuf b. Abdillâh b. Muhammed İbn Abdilber, *et-Temhîd limâ fî'l-Muvatta' mine'l-me'ânî ve'l-esânîd*, thk. Mustafa b. Ahmed el-'Ulvî, Muhammed Abdulkadir el-Bekrî (Mağrib: Vizâretü 'Umûmî'l-Evkâf ve's-Şuûnî'l-İslâmiyye, 1387), 1/30. Bununla birlikte, İbn Hacer, söz konusu meselede ihtilafın mevcut olduğunu kaydederek bu icmâ iddiasını tartışmaya açmıştır. İbn Hacer el-Askalânî, *en-Nûket 'alâ kitâbi İbni's-Salâh*, thk. Rebî b. Hâdî Umeyr (Medine: İmâdetü'l-Buhusî'l-İlmî, 1984), 2/541; Salâhuddîn el-Alâî, *Câmi'u't-tahsîl fî ahkâmî'l-merâsîl*, 42.

⁵⁶ Mâlik b. Enes, Ca'fer b. Muhammed ve babası isnadıyla rivâyet ettiği mürsel hadiste Hz. Peygamber'in “Bir şahit ve davalının yemini ile hüküm verdiğini” nakletmektedir. Mâlik b. Enes, “Akdiye” 5. Aynı rivâyet, Şâfiî tarafından da hem merfû hem de mürsel olarak aktarılmıştır. Şâfiî, *Musnedu'l-İmâm eş-Şâfiî*, thk. Mâhir Yâsîn el-Fahl (Kuveyt: Şirketü Gârâr, 1425/2004), merfû hali İbn Abbâs'tan 4/18 (No: 1709) mürsel hali ise Sa'îd b. Müseyyeb'den 4/19 (No: 1711) nakledilmiştir. Konuyla ilgili değerlendirmesinde Beyhakî, bu hadisin Ca'fer b. Muhammed'den bir grup tarafından yine mürsel olarak rivâyet edildiğini, ayrıca Sa'îd b. Müseyyeb'in mürselleri arasında da yer aldığını belirtmektedir. Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdulkadir Ata (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2003), 10/281 (No: 20634). Bununla birlikte hadis, sahih bir isnad ve merfû şekliyle de nakledilmiştir. Nitekim Müslim, İbn Abbâs'tan merfû olarak rivâyet ettiği hadisinde Hz. Peygamber'in “yemin ve şahid ile hüküm verdiğini” kaydetmiştir. Müslim, “Akdiye” 3. Aynı rivâyet, Câbir b. Abdillâh ve Ebû Hureyre'den de farklı senedlerle nakledilmiştir. Ebû İsa Muhammed İbn İsa et-Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.) “Ahkâm” 13 (No: 2368); Süleyman b. el-Eş'as Ebû

mallarda ortaklara tanınan şüf'a hakkına dair mürsel rivâyet ile,⁵⁷ hayvanların verdikleri zararın tazmin sorumluluğuna ilişkin Berâ b. Âzib rivâyeti de⁵⁸ onun tarafından mürsel olarak nakledilmiş ve fikhî hükme esas alınmıştır.⁵⁹

İbnü'l-Kassâr'ın aktarımına göre, Mâlik b. Enes mürsel hadisin hüccet oluşunu şu argümana dayandırmaktadır: Mürsel hadisi rivâyet eden râvî, kendisinden naklettiği kişiyi isim vermeksizin zikrettiğinde, fiilen o kişiyi ta'dîl etmiş olmaktadır. Zira adalet vasfına sahip olmayan birinden rivâyette bulunmayacağına dair güven, bu tavrın temelini oluşturur. Bu nedenle, sika ve zabt sahibi bir râvî, isnadını kasten kapatıyorsa, bu durum onun nezdinde rivâyet ettiği kişinin adalet ve güvenilirlik vasfının sabit olduğu anlamına gelir. Böylece, ismi belirtilmeyen râvî hakkında araştırma yapma yükümlülüğü düşer; zira bilgi tek taraflı olarak mürsil râvîde bulunmaktadır.⁶⁰

İbnü'l-Kassâr, bu yaklaşımı tarihsel bir pratikle de desteklemektedir. Sahâbe, tâbiîn ve tebeu't-tâbiîn nesilleri, hadis rivâyetinde zaman zaman isim zikrederek, zaman zaman da isnadı kapalı biçimde aktarmışlardır. Bu rivâyet üslubu, özellikle erken dönem Mâlikî geleneğinde mürselin delil kabul edilmesinin örfî ve amelî zeminini teşkil etmektedir. Nitekim İbnü'l-Kassâr, Mâlikî fakihler arasında mürsel hadisin hüccet olduğu konusunda icmâ bulunduğunu, muhaddislerin de bu tür rivâyetlerle amel ettiklerini vurgulamaktadır.⁶¹

2.2.4. Âhâd Haberin Diğer Delillerle ile Teâruzu

İbnü'l-Kassâr âhâd haberin kendi usûlüne göre tanım ve bilgi değerini ifade ettikten sonra hadis ilmi ışığında âhâd haberin Mâlikî usûldeki amel-i ehl-i Medine ve kıyas karşısındaki konumunu tartışmaktadır. Bu başlık altında âhâd haberin her iki delil ile teâruzu sonucunda âhâd haberin bilgi değeri müzakere konusu edilecektir.

Dâvud, *Sünenü Ebî Dâvud* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), "Akdiye" 21 (No: 3610); Ebû Abdillâh Muhammed İbn Yezid İbn Mâce, *Sünenü İbn Mâce* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), "Ahkâm" 31 (No: 2368); Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Şu'ayb el-Arnaût - Âdil Mürşid (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001), 5/120 (No: 2968).

⁵⁷ Hz. Peygamber, ortaklar arasında henüz taksim edilmemiş mallarda şüf'a hakkının bulunduğu hükmeden rivâyet, Mâlik b. Enes tarafından *el-Muvatta*'da Ebû Seleme b. Abdurrahman ve Saîd b. Müseyyeb kanalıyla mürsel olarak nakledilmiştir. Malik b. Enes, "Şüf'a" 1. Bununla birlikte hadis, Buhârî, Ebû Dâvud, Beyhakî ve Tahâvî'nin eserlerinde ise muttasıl bir isnadla rivâyet edilmiş olup, böylece hem mürsel hem de müsned tariklerden gelen çok yönlü bir rivâyet yapısına sahiptir. Buhârî, "Şüf'a" 1 (No: 2138); Ebu Dâvud, "Buyû" 75 (No: 3515); İbn Mâce, "Şüf'a" 3 (No: 2497); Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 6/169 (No: 11554); Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme et-Tahâvî, *Şerhu me'âni'l-âsâr*, thk. Muhammed Zühri Neccâr-Muhammed Câdu'l-Hak (Beyrut: Alemlü'l Kutub, 1994), 4/121 (No: 5987).

⁵⁸ Mâlik b. Enes, "Akdiye" 37; İbn Mâce, "Ahkâm" 13 (No: 2332); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 39/97 (No: 23691); Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 8/484 (No: 17289); Tahâvî, *Şerhu me'âni'l-âsâr*, 3/203 (No: 5059). İbn Abdilberr, *et-Temhîd* de söz konusu rivâyet hakkında şu değerlendirmeyi yapmaktadır: "Her ne kadar bu hadis mürsel olarak rivâyet edilmişse de meşhur bir hadis konumundadır. Onu önde gelen imamlar mürsel olarak nakletmiş, güvenilir râvîler rivâyet etmiş ve fakihler de bu hadisi delil olarak kullanmışlardır. Nitekim Medine'de fiilen bu hadis üzerine amel edilmiştir. Şâfiî de, Sa'îd b. Müseyyeb'e nispet edilen mürsel rivâyetleri incelediğinde bunların sahih olduğunu tespit etmiştir. Fakihlerin büyük çoğunluğu da bu tür mürselleri hüccet kabul etmiş ve onlarla istidlâlde bulunmuştur. Dolayısıyla, söz konusu hadisin hem Medine ehli hem de Hicaz fakihleri tarafından uygulanmış olması, onun delil değerini ortaya koymaya yeterli bir göstergedir." İbn Abdilber, *et-Temhîd*, 11/82.

⁵⁹ İbnü'l-Kassâr, *el-Mukaddime*, 222-223.

⁶⁰ İbnü'l-Kassâr, *el-Mukaddime*, 224.

⁶¹ İbnü'l-Kassâr, *el-Mukaddime*, 225.

2.2.4.1. Amel-i Ehl-İ Medine ile Teâruz

Erken dönem İslâm hukuk düşüncesinde, Medine'de yaşayan sahâbîlerin vahyin nüzûl sürecine doğrudan tanıklık etmiş olmaları ve bu sayede ilahî hükümlerin gayelerine (*makâsıd*) ve illetlerine dair derin bir kavrayış kapasitesine sahip oldukları, müctehidlerin büyük çoğunluğu tarafından kabul edilen bir ilkedir.⁶² Bu doğrudan tanıklık, bilgi aktarımıyla birlikte hükümlerin anlam ve maksatlarını kavrama düzeyine de bir nitelik sağlamıştır. Hz. Peygamber'in sözleri, fiilleri ve takrirleri, sahâbe ve tâbiîn nesilleri aracılığıyla Medine toplumunda kurumsallaşmış, zamanla kuşaktan kuşağa intikal eden istikrarlı bir toplumsal pratik hâlini almıştır. Böylece nübüvvet pratiği, Medine toplumunun sosyal dokusu içinde normatif bir düzen ve fiilî gelenek olarak yaşamaya devam etmiştir.⁶³

Medine, nübüvvetin toplumsal karşılık bulduğu; yani vahyin ilk muhataplarının günlük yaşamlarında, siyasî düzenlerinde ve toplumsal ilişkilerinde ilahî hükümleri tatbik ettikleri merkezî bir şehir olmuştur. Bu bağlamda Medine, vahyin nüzûl mekânı olmakla birlikte teşrî faaliyetinin son halini aldığı ve fiilî uygulama biçimlerinin şekillendiği bir hukuk laboratuvarı işlevi görmüştür.⁶⁴

Bu tarihsel arka plan, Medine ehlinin amelini sadece yerel bir gelenek olarak değil, nübüvvet pratiğinin süreklilik arz eden bir tezahürü olarak değerlendiren yaklaşımın temelini oluşturmıştır. Fıkıh usûlü literatüründe “*amel-i ehl-i Medine*” olarak kavramlaştırılan bu pratik, özellikle Mâlikî geleneğinde normatif bir değer kazanmış ve Medine icmâi çerçevesinde teorileştirilmiştir.⁶⁵ Bu noktada “amel” (kurumsallaşmış fiilî gelenek) ile “icmâ” (müctehidlerin ittifakı yoluyla normatifleşme) kavramları, Medine toplumunun müşterek uygulamalarını iki farklı düzlemde ifade eden tamamlayıcı kategoriler hâline gelmiştir:

Tarihsel düzlemde: Sahâbe-tâbiîn zinciriyle aktarılan ve toplumsal hayata sirayet eden fiilî uygulamalar.

Normatif düzlemde: Bu uygulamaların müctehidlerce ittifakla onaylanarak bağlayıcı bir delil hâline getirilmesi.⁶⁶

İbnü'l-Kassâr, Mâlikî mezhebinin temel prensiplerinden biri olan amel-i ehl-i Medine'yi asıl delillerden biri olarak kabul eder. Ona göre, Medine halkının nakle dayalı olarak gerçekleştirdiği veya nakle dayalı olduğu zann-ı gâlip sabit olan icmâ, hüccet niteliği taşır ve onunla amel etmek vaciptir. Bu görüş, doğrudan Mâlik b. Enes'in metodolojisini yansıtmaktadır; zira Mâlik b. Enes de naklî dayanağa sahip olan veya böyle olduğu kuvvetle tahmin edilen Medine icmâını bağlayıcı kabul etmiştir.⁶⁷

⁶² Musa İsmail, *Amelu ehli'l-Medîne ve eseruhû fî'l-fikhi'l-İslâmî* (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2004), 187-190.

⁶³ İbrahim Kâfi Dönmez, “Amel-i Ehl-i Medine”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3/21.

⁶⁴ Yasin Dutton, *Early Islam in Medina -Mâlik and His Muwatta'-* (London, United Kingdom: Bloomsbury Academic, 2021), 63-64.

⁶⁵ Dönmez, “Amel-i Ehl-i Medine”, 3/21.

⁶⁶ Halit Özkan, “Amel-i Ehl-i Medine'nin Klasik Usûl-i Fıkıh Literatüründeki Yeri”, *Genç Akademisyenler İlahiyat Araştırmaları (Sempozyum)*, (2009), 97-98; Yasin Dutton, “Sünnet, Hadis ve Medine Ameli”, çev. Yavuz Köktaş, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 2/4 (2002), 195.

⁶⁷ İbnü'l-Kassâr, *el-Mukaddime*, 226-227; Dutton, *Early Islam in Medina -Mâlik and His Muwatta'-*, 68.

İbnü'l-Kassâr, bu görüşü somut örneklerle desteklemektedir. Mesela, uzun süre saklanamayan yaş sebze ve meyvelerde⁶⁸ zekât mükellefiyetinin bulunmaması, Hz. Peygamber'den bu ürünler için zekât alındığına dair sahih bir rivâyetin gelmemesi ve Medine halkının uygulamasının da bu yönde olması ile açıklanmaktadır. Ona göre, başka bölgelerden muhalif uygulamalar nakledilmiş olsa dahi, Medine ehlinin istikrarlı tatbikatı bu konuda bağlayıcı delil teşkil eder.⁶⁹

İbnü'l-Kassâr, amel-i ehl-i Medîne'yi mütevâtir haber hükmünde değerlendirir. Gerekçesi şudur: Hz. Peygamber, Medine'ye hicret etmiş, orada yerleşmiş, vahyin önemli bir kısmı burada inmiş, fikhî hükümlerin çoğu orada teşrî kılınmış ve son hâlini almıştır. Dolayısıyla Medine halkı, bu teşrî sürecine doğrudan tanıklık etmiş, Hz. Peygamber'in emirlerini, fiillerini ve takrirlerini birebir gözlemlemiştir.

İbnü'l-Kassâr, bu tanıklığı üç boyutlu olarak tasnif etmektedir:

Emir: Hz. Peygamber'in sahâbeye doğrudan yaptığı talimatlar.

Fiil: Hz. Peygamber'in bizzat icra ettiği ve sahâbenin örnek aldığı davranışlar.

Takrir: Sahâbenin bir uygulamasına Hz. Peygamber'in şahit olup onu onaylaması.⁷⁰

Bu çerçevede Medine ehli, Hz. Peygamber'in hayatına dair bilgileri doğrudan ve topluca nakletmiştir. Medine'den ayrılan sahâbî ve tâbiîn sayısının sınırlı olması sebebiyle, diğer bölgelerden gelen rivâyetler çoğunlukla *âhâd* seviyesindedir. Buna karşılık Medine'de kuşaktan kuşağa intikal eden rivâyet ve uygulamalar, hiçbir halkasında haber-i vâhid seviyesine düşmeyen bir nakil silsilesine sahip olduğundan mütevâtir hükmünü korumaktadır.⁷¹

İbnü'l-Kassâr, muhtemel itirazları da karşılamaktadır: "Medineliler, Hz. Peygamber'in hayatına dair bazı bilgileri diğer bölgelerden gelen rivâyetlerle öğrenmiş olabilir" itirazına cevaben, bu tür rivâyetleri nakledenlerin de aslında Medine asıllı râvîler olduğunu, dolayısıyla bu nakillerin de Medine rivâyet geleneğinin bir parçası olduğunu vurgulamaktadır. "Veda haccı Mekke'de gerçekleşti; Medineliler bu olaylara tanık olamamıştır" itirazına cevaben ise, Medinelilerin de veda haccında Hz. Peygamber'in

⁶⁸ İbnü'l-Kassâr'ın eserinde yer verdiği rivâyet, asıl lafzı itibarıyla "لَيْسَ فِي الْخَضِرَاتِ صَدَقَةٌ" (Yeşil sebzelerden zekât yoktur) şeklindedir. Bu lafızla rivâyet, Bezzâr ve Dârekutnî'nin eserlerinde geçmektedir. Ebû Bekir Ahmed b. Amr b. Abdülhâlik el-Bezzâr, *Müsnedü'l-Bezzâr el-Bahrü'z-zehhâr*, thk. Mahfûzurrahman Zeynullah (Medine: Mektebetü'l-Ülûm ve'l-Hikem, 1988), 3/156-157 (No: 940); Ebu'l-Hasan Ali b. Ömer ed-Dârekutnî, *Sünenu'd-Dârekutnî*, thk. Şuayb el-Arnâvut vd. (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2004), 2/476-477 (No: 1907). Tirmizî'de ise rivâyet, "لَيْسَ فِيهَا شَيْءٌ" (Onlarda herhangi bir şey yoktur) şeklinde nakledilmektedir. Tirmizî, "Zekât" 13 (No: 638). Rivâyetin sıhhat durumu hakkında Bezzâr, hadisin **mürsel** olduğunu belirtirken; Tirmizî, senedinin **sağlam olmadığını** ve bu konuda Hz. Peygamber'den sahih bir rivâyetin bulunmadığını ifade etmiştir. İbn Hacer el-Askalânî, *Telhîsu'l-habîr fi tahrîci ehâdisi'r-râfi'yyi'l-kebîr*, thk. Muhammed es-Sânî b. Ömer b. Mûsâ (Riyâd: Dâru Edvâi's-Selef, 2007), 3/1334; Muhammed Nâsirüddin Elbânî, *İrvâu'l-ğalîl fi tahrîci ehâdisi menâri's-sebîl*, (Beyrut: el-Mektebu'l-İslâmî, 1985), 3/291. Mezhepler, yaş sebze ve meyvelerden zekât alınması meselesinde farklı görüşler serdetmişlerdir. İncelemelerimiz ışığında, Mâlik b. Enes'in, bu konuda **amel-i Ehl-i Medîne**'yi esas alarak yaş sebze ve meyvelerden zekât alınamayacağı görüşünü benimsediği görülmektedir. Buna karşılık, diğer bazı mezhepler ise söz konusu rivâyeti delil kabul ederek aynı sonuca ulaşmış; yani yaş sebze ve meyvelerden zekâtın vâcip olmadığı kanaatini dile getirmişlerdir. Vehbe Zuhaylî, *İslam Fikhi Ansiklopedisi*, çev. Ahmet Efe vd. (İstanbul: Risale Yayınları, 1994), 3/306-314.

⁶⁹ İbnü'l-Kassâr, *el-Mukaddime*, 228.

⁷⁰ İbnü'l-Kassâr, *el-Mukaddime*, 228-229.

⁷¹ İbnü'l-Kassâr, *el-Mukaddime*, 229-230.

yanında bulunarak hem menâsike hem de hac dışı uygulamalara tanıklık ettiklerini ve bunları bizzat naklettiklerini belirtmektedir. “Mekke ehlinin icmâi da aynı şekilde hüccet olmaz mı?” sorusuna ise, teorik olarak benzer şartlar sağlanırsa Mekke ehlinin icmânın da naklî hüccet olabileceğini kabul eder. Ancak fiiliyatta Medine dışındaki bölgelerde böyle bir naklî icmân oluşmadığını, zira rivâyet zincirlerinin bir halkasında haber-i vâhid seviyesine düşüldüğünü ifade etmektedir.⁷²

İbnü'l-Kassâr'ın yaklaşımı, amel-i ehl-i Medîne'yi yalnızca fikhî bir örf veya yerel icmâ değil, mütevâtir derecesinde bağlayıcı bir naklî delil olarak konumlandırmaktadır. Ona göre bu delil, hem teorik (epistemolojik) hem de tarihî-tecrübi temellere dayanır ve haber-i vâhid seviyesindeki rivâyetlere kıyasla açık bir üstünlük taşımaktadır. Bu nedenle haber-i vâhid ile amel-i ehl-i Medine'nin teâruzunda baz alınacak öncelikli delil - örneklerde de olduğu gibi-⁷³ amel-i ehl-i Medine'dir.⁷⁴

2.2.4. Âhâd Haberin Kıyas ile Teâruzu

Mâlikî usûl düşüncesinde tartışmalı meselelerden biri, haber-i vâhid ile kıyas arasında bir teâruz gerçekleştiğinde hangisinin öncelikli delil kabul edileceği problemidir.⁷⁵ İbnü'l-Kassâr, *el-Mukaddime*'de Mâlikî geleneğin iç tartışmalarını ve bu

⁷² İbnü'l-Kassâr, *el-Mukaddime*, 230-232.

⁷³ Mâlik b. Enes'in *Muvatta'*'da üç yüz üç meselede değişik lafızlarla amel-i ehl-i Medine'yi delil olarak aldığına dair örnekler için bkz., Atıyye Muhammed Sâlim, *Amelu ehli'l-Medîne* (Medine: Dâru'l-Cevhere, 1426), 19-43.

⁷⁴ İbnü'l-Kassâr, *el-Mukaddime*, 232.

⁷⁵ Fıkıh usûlünde haber-i vâhid ile kıyas arasında teâruz meydana geldiğinde hangisinin tercih edileceği konusunda farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Bu yaklaşımları şu şekilde özetlemek gerekirse:

1. Haber-i vâhidin kıyasa takdimi: Bu görüşe göre, çatışma durumunda haber-i vâhid kıyasa tercih edilir. Bu yaklaşım, çoğunluk ulemâ tarafından benimsenmiştir. Erken dönem Hanefî fakihlerinin ekserisi de bu görüştedir. Bâcî de aynı tercihi yaparak haberi kıyasa takdim etmiştir. Bâcî, *İhkâmü'l-fusûl fî ahkâmî'l-usûl*, 1/598; Şemsü'l-eimme Ebû Bekr Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, *Usûlü's-Serahsî*, thk. Ebu'l-Vefâ Efgânî (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2021), 1/338; Habbâzî, *el-Muğnî fî usûli'l-fikh*, 207.

2. Kıyasın haber-i vâhide takdimi: Bu görüş, Mâlik b. Enes'ten nakledilen rivâyetlere dayanmakta olup Mâlikîlerin çoğunluğu tarafından benimsenmiştir. Kâdî İyâz, *et-Tenbîhâtü'l-mustenbîta 'alâ'l-kutubi'l-Mudevvene ve'l-muhtelita*, thk. Muhammed el-Vesîk - Abdulmun'im Humeytî (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1432/2011), 1/176; Ebu'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Rüşd İbn Rüşd, *el-Mukaddemâtü'l-mümehhedât*, thk. Muhammed Hacci (Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1988), 3 /483; Karâfî, *Şerhu Tenkîhi'l-fusûl*, 736.

3. Râvinin vasıflarına bağlı şartlı tercih: Buna göre, eğer hadisi rivâyet eden râvî fıkıh ve içtihad ehliyetine sahip bir âlim olarak tanınıyorsa, onun rivâyeti kıyasa tercih edilir. Ancak râvî daha ziyade rivâyet ve zabt yönüyle temayüz etmiş fakat fikhî istinbat kudreti zayıf biri ise bu durumda kıyas öne alınır. Ancak zaruret hallerinde veya re'y imkânının tükendiği durumlarda haber-i vâhid tercih edilir. Bu görüş, İsa b. Ebân (ö. 221/836), Debûsî (ö. 430/1039), Pezdevî (ö. 482/1089) ve Serahsî (ö. 483/1090 [?]) tarafından benimsenmiş, birçok Hanefî müteahhir fakih de onları takip etmiştir. Serahsî, *Usûlü's-Serahsî*, 1/339; Habbâzî, *el-Muğnî fî usûli'l-fikh*, 207.

4. Tarih ve tercihe başvurma görüşü: Bu yaklaşıma göre, haber ile kıyas arasındaki çatışma, öncelik-sonralık ilişkisi (tarih) ya da dışarıdan gelen bir tercih (muraccih) vasıtasıyla çözümlenmelidir. Bu görüş, Bâkîllânî (ö. 403/1013) tarafından savunulmuştur. Karâfî, *Şerhu Tenkîhi'l-fusûl*, 736.

5. Kıyasın mukaddimelerine bağlı ayırım: Buna göre, kıyasın öncülleri kat'î delillere dayanıyorsa kıyas tercih edilir; ancak zannî nitelikteyse haber-i vâhid öne alınır. Ebu'l Hüseyin el-Basrî, *el-Mû'temed fî usûli'l-fikh*, 2/162; Râzî, *el-Mahsûl fî usûli'l-fikh*, 4/431; Âmidî, *el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm*, 2/118. Konunun akademik boyuttaki müzakeresi için bkz., Murat Nergis - Adnan Memduhoğlu, “Mâlikî Mezhebinde Haber-i Vâhid ve Kıyas Teâruzu”, *İlahiyat Akademi Dergisi* 16 (2022), 113-138.

konudaki ihtilaflardan bahsetmektedir. İbnü'l-Kassâr'ın ifade ettiğine göre, eğer haber-i vâhid ile kıyas arasında böyle bir teâruz söz konusu olursa ki, her ikisiyle aynı anda amel etmek imkânsız hâle gelirse, bu durumda kıyas haber-i vâhide tercih edilmelidir. İbnü'l-Kassâr, bu görüşün bazı Mâlikî fakihlerce benimsendiğini ve Mâlik b. Enes'in de bu görüşte⁷⁶ olduğunu belirtmektedir.⁷⁷

İbnü'l-Kassâr bu yaklaşımını şu gerekçeye dayandırmaktadır: Haber-i vâhidin bilgi değeri sınırlıdır; çünkü bu tür rivâyetlerde nesih, tahsis, râvînin adalet veya zabtındaki zaaf, hata, unutma ve hatta kasıtlı rivâyet uydurma (kizb) ihtimalleri daima mevcuttur. Buna karşılık kıyasta, illetin tespitinde yanılma ihtimali hariç, benzer türden ihtimaller bulunmamaktadır. Dolayısıyla, kıyasta hatanın vuku bulma alanı daha sınırlıdır. Bu sebeple, kıyasın haber-i vâhiden daha kuvvetli bir delil olduğu kabul edilmekte ve çelişki durumunda kıyasın tercih edilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmaktadır.⁷⁸

İbnü'l-Kassâr'ın yaklaşımı, Mâlikî geleneğin kendi içindeki farklılıkları da gözler önüne sermektedir. Zira bazı Mâlikî fakihler, haber-i vâhidin zann-ı gâlib ifade etmesi ve Hz. Peygamber'e nispetle doğrudan bilgi taşıması sebebiyle kıyasa takdim edilmesi gerektiğini savunurken; İbnü'l-Kassâr gibi diğer bazı fakihler ise, yukarıda zikredilen ihtimallerden ötürü kıyasın daha sağlam bir yöntem olduğunu ileri sürmüşlerdir.⁷⁹

İbnü'l-Kassâr'ın kıyasın habere takdim edildiğine dair örnek olarak ele aldığı meselelerden biri, köpeğin yaladığı kabın yedi defa yıkanmasıyla ilgili rivâyettir.⁸⁰ Mâlikî usûlcülere göre bu hüküm, köpeğin necis olmasıyla değil, doğrudan nassın gerektirdiği taabbüdî bir emir niteliği taşımasıyla açıklanmaktadır. Ebû Hureyre kanalıyla aktarılan bu hadis, erken dönem Mâlikî âlimleri arasında da tartışma konusu olmuş; Mâlik b. Enes, hadisin mahiyetinin tam olarak kavranamadığını ifade ederek köpeğin ev halkından biri

⁷⁶ Mâlik b. Enes'ten nakledilen rivâyetlerde bu meseleye dair farklı görüşler bulunmaktadır. Nitekim Medineli âlimler, onun görüşünün haber-i vâhidi kıyasa takdim etmek yönünde olduğunu aktarırken, Irak kaynaklı rivâyetlerde Mâlik'in kıyasın habere tercih edilmesi gerektiği görüşünde olduğu nakledilmiştir. Bâcî, *İhkâmü'l-fusûl*'de kıyasın haber-i vâhide takdim edilmesinin Mâlikî fakihlerin çoğunluğunca benimsendiğini belirtmekle birlikte, aynı eserin devamında kendi tercihinin haberin kıyasa üstün tutulması yönünde olduğunu ifade etmektedir. Bâcî, *İhkâmü'l-fusûl fî ahkâmî'l-usûl*, 1/666-667. Karâfî'nin *Şerhu Tenkîhi'l-fusûl* adlı eserini tahkik eden Abdurrahman Halûlû ise, Kâdî Abdülvehhâb'ın (ö. 422/1031) *el-Mulahhas*'ından nakille, haberin kıyasa takdim edilmesinin Mâlikîlerin mütekaddimûn döneminde benimsendiğini ifade etmektedir. Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Abdurrahmân el-Karavî Abdurrahman Halûlû, *et-Tavdîh fî şerhi't-Tenkîh*, thk. Belkâsım b. Zâkir b. Muhammed ez-Zebîdî - Gâzî b. Mürşid b. Halef el-Uteybî (Kuveyt: Mektebetü'l-İmâm ez-Zehebî li'n-Neşr ve't-Tevzî', 2020), 333. Mâlik'e nispet edilen bu farklı rivâyetlerin kaynağı, muhtemelen "kıyas" teriminin kullanım farklılıklarından doğmaktadır. Zira kıyas, bir yandan teknik anlamıyla fikhî kıyası ifade ederken, diğer yandan şer'î kaidelerden birini kastedecek şekilde de kullanılabilir. Bu noktada İbnü'l-Arabî meseleyi şu şekilde açıklamaktadır: "Bu ihtilaf, usûl-i fikhın tartışmalı bir konusuna dayanır. İmam Mâlik'in görüşü de bu bağlamda farklı şekillerde nakledilmiştir. Mesele şudur: Haber-i vâhid, şer'î bir kaideye muhalif düştüğünde onunla amel edilmesi caiz midir, değil midir? Mâlik bu konuda tereddüt etmiştir. Bununla birlikte, onun meşhur ve asıl kabul edilen görüşü şudur: Eğer haber, başka bir şer'î kaide tarafından destekleniyorsa onunla amel edilir; fakat tek başına kalırsa terk edilir." Ebû Bekir Muhammed b. Abdillâh İbnü'l-Arabî, *el-Kabes fî şerhi Muvatta'î Mâlik b. Enes*, thk. Eymen Nasr El-Ezherî - İbrahim el-Ezherî (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2011), 2/812.

⁷⁷ İbnü'l-Kassâr, *el-Mukaddime*, 265.

⁷⁸ İbnü'l-Kassâr, *el-Mukaddime*, 266.

⁷⁹ İbnü'l-Kassâr, *el-Mukaddime*, 267.

⁸⁰ "Sizden birinizin kabını köpek yalarsa, o kabın temizliği onu yedi defa yıkamaktır; ilk yıkama da toprakla yapılır." Müslim, "Tahâret" 91.

gibi değerlendirildiğini belirtmiştir. Bu yaklaşımın bir sonucu olarak, köpeğin yaladığı kaptan abdest almanın namazın sıhhatini etkilemeyeceği, yine köpeğin süt kabından içmesinden sonra geride kalan kısmın tüketilmesinde bir sakınca bulunmadığı kabul edilmiştir. Kapların yıkanmasının hükmü hususundaki mezhep içi görüş ayrılıkları ise hadisteki emrin vücûba mı yoksa nedbe mi delâlet ettiği konusundaki değerlendirme farklılıklarından kaynaklanmaktadır.⁸¹

Mâlikîlerin köpeğin zatının necis olmadığına ilişkin delilleri birkaç noktada yoğunlaşmaktadır: Kur'ân'da avcı köpeklerin yakaladıklarının yenilebilir olduğunun belirtilmesi;⁸² Hz. Peygamber'in eğitilmiş köpeğin tuttuğu avın helâl olduğunu bildiren beyanı;⁸³ av etinin yıkanmasının gerekmemesi hususunda sahâbe ve tâbiîn döneminde oluşan fiilî icmâ;⁸⁴ köpeklerin dönemin Arap toplumunda ev ve çöl hayatında yaygın biçimde insanların etrafında bulunması.⁸⁵ Bu deliller, köpeğin zatının necis olduğu yönündeki kanaati temellendirmeyeceği gibi, onun artığının da temiz sayılması gerektiğini göstermektedir.⁸⁶ Dolayısıyla Mâlikîler, köpeğin bizzat necis olmadığı, kapların yıkanmasının ise taabbüdî bir emir olduğu görüşünü benimsemişlerdir. İbnü'l-Kassâr'ın belirttiği bu mesele, Mâlikî usûlünde kıyasın, haberle sabit olmuş bir hükme tercih edildiği örneklerden biri olarak dikkat çekmektedir. Ayrıca kedinin artığının temiz kabul edilmesi, köpeğin de benzer şekilde insanların gündelik yaşamında sürekli temas halinde olması sebebiyle, umûmü'l-belvâ ilkesi gereğince istihsânen temiz sayılmasının gerekçesi olarak değerlendirilmiştir.⁸⁷

Sonuç itibarıyla, İbnü'l-Kassâr'ın bu meseledeki katkısı, haber-i vâhidin epistemolojik sınırlarını net biçimde ortaya koyması ve kıyasın daha güvenilir bir bilgi kaynağı olduğu yönündeki metodolojik vurgusudur. Böylece o, Mâlikî usûl geleneğinde rivâyet-delil ilişkisini yalnızca nakilci bir çerçevede değil, aynı zamanda aklî kıyasın güvenilirliğini önceleyen bir epistemoloji içerisinde konumlandırmıştır.⁸⁸

Sonuç

Bu çalışmada, İbnü'l-Kassâr'ın hayatı, ilmî kişiliği ve onun haber ve haberin epistemolojik değerine ilişkin katkılarını ele alarak Mâlikî geleneği içerisindeki konumu ortaya konulmuştur. Abbasîler döneminde Bağdat'ın zengin ilmî atmosferinde yetişen İbnü'l-Kassâr, özellikle Mâlikî usûlünde öne çıkmış ve bu yönüyle mezhep içi ve mezhepler arası tartışmalara kayda değer katkılar sunmuştur.

⁸¹ Ebû Saîd Sahnûn Abdüsselâm b. Saîd b. Habîb et-Tenûhî es-Sahnûn, *el-Müdevvene fî fîrû'î'l-Mâlikiyye* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1994), 1/115.

⁸² Mâide, 5/4

⁸³ Müslim, "Sayd" 3.

⁸⁴ Ebu'l-Hasen Ali b. Ömer b. Muhammed el-Bağdâdî İbnü'l-Kassâr, *Uyûnu'l-edille fî mesâilî'l-hilâf beyne fukahâi'l-emsâr*; thk. Abdülhamid b. Sa'îd b. Nâsır (Riyâd: Mektebetü Melik Fahd, 1426), 2/734-735.

⁸⁵ İbnü'l-Kassâr, *Uyûnu'l-edille*, 2/739.

⁸⁶ Ebu'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Ruşd el-Kurtubî İbn Ruşd, *Bidâyetu'l-muctehid ve nihâyetu'l-muktesid* (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2004), 1/36.

⁸⁷ Abdulkadir Tekin - Osman Şahin, "Mâlikîlerin Necâsetler ve Kadınların Özel Halleriyle İlgili Cumhura Muhalefet Ettiği Bazı Fikhî Meseleler", *Marifetname/Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/2 (2024), 402-404.

⁸⁸ İbnü'l-Kassâr, *el-Mukaddime*, 267.

İbnü'l-Kassâr'ın haber anlayışına dair yapılan bu tetkiklerde o, mütevâtir haberi kesin bilgi ifade eden bir kaynak olarak kabul etmektedir. Ona göre mütevâtir haber hüccettir ve bu husus Mâlikî mezhebinin yanı sıra diğer mezheplerin de ortak kanaatidir. İbnü'l-Kassâr'ın istidlâli, mütevâtir haberin hüccet oluşunu yalnız naklî delillere değil, aklın gerektirdiği zarurî kabullere de dayandırdığını ortaya koymaktadır. Bu sebeple mütevâtir haber, şer'î bağlayıcılığının ötesinde, aklın hükmüyle de teyit edilen küllî bir bilgi mertebesine yükselmektedir.

İbnü'l-Kassâr'ın dikkat çeken yönlerinden biri de rivâyet ile akıl arasında kurduğu dengeli ilişkidir. Özellikle haber-i vâhidin bilgi değeri üzerine yürüttüğü tartışmalar, onun metodolojik yaklaşımının temel özelliklerini göstermekte; rivâyetin hüccet değerini belirlerken hem naklî hem aklî unsurları birlikte değerlendiren bir çizgi izlediğini ortaya koymaktadır.

Haber-i vâhidin amel-i ehl-i Medine ve kıyasa karşı konumundaki görüşleri, hem Mâlikî geleneğinde süregelen farklı eğilimlerin hem de usûl-i fıkıh disiplininin genel problemlerinin bir yansımasıdır. Onun bu konudaki yaklaşımı, rivâyeti bütünüyle reddetmeyen; fakat onu şer'î kaideler ve aklî ilkelerle birlikte değerlendiren bir perspektife işaret etmektedir. Bunun yanı sıra mürsel rivâyetlerin kabulü ve deliller hiyerarşisi gibi alanlarda sergilediği yaklaşımlar, onun fıkıh usûlü içerisindeki özgün katkılarını ortaya koymaktadır. Özellikle râvînin adaletine duyduğu güveni esas alarak mürsel rivâyetlerin kabulüne yönelik değerlendirmeleri hem hadis tenkidi hem de usûl tartışmaları açısından dikkat çekicidir. Bu noktada, onun düşüncelerinin daha sonraki Mâlikî âlimler, özellikle Bâcî ve Kâdî Abdülvehhâb üzerinden Karâfî gibi büyük isimlere kadar uzanan bir etkiler zinciri oluşturduğu söylenebilir. Tarihî bağlam içinde değerlendirildiğinde İbnü'l-Kassâr, Mâlikî mezhebinin erken döneminden sonraki sistemleşme safhasına geçişte mühim bir köprü vazifesi görmüştür. Mezhep içinde yer alan farklı rivâyetleri bir araya getirip tahlil etmesi ve usûl meselelerini hem nazarî hem de amelî yönleriyle ele alması, onun ilmî ufkunun genişliğini ortaya koymaktadır. Bu sebeple İbnü'l-Kassâr, yalnızca kendi devrinin değil, Mâlikî usûl geleneğinin ilerleyen asırlarda kazandığı şekillenmenin de temel dayanaklarından biri sayılır.

Sonuç olarak, İbnü'l-Kassâr'ın usûl-i fıkıh alanındaki katkıları hem mezhep içi gelişmeler hem de İslâm hukuk düşüncesinin genel metodolojisi bakımından dikkate değer bir önem taşımaktadır. Onun rivâyet-akıl dengesi, deliller arasındaki çatışma problemleri ve haber-i vâhidin değeri üzerine yaptığı tartışmalar, günümüz araştırmaları için de ufuk açıcudur. Bu bağlamda İbnü'l-Kassâr, yalnızca bir tarihsel şahsiyet değil, aynı zamanda İslâm hukuk epistemolojisinin şekillenmesinde rol oynamış mühim bir düşünür olarak değerlendirilmelidir.

Kaynakça

- Abdurrahman Halûlû, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Abdurrahmân el-Karavî. *et-Tavdîh fî şerhi't-Tenkîh*. thk. Belkâsım b. Zâkir b. Muhammed ez-Zebîdî - Gâzî b. Mürşîd b. Halef el-Uteybî. 3 Cilt. Kuveyt: Mektebetu'l-İmâm ez-Zehabî li'n-Neşr ve't-Tevzî', 2020.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *el-Müsne'd*. thk. Şu'ayb el-Arnaût - Âdil Mürşîd. 45 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001.

- Âmidî, Ali b. Muhammed Seyfuddîn. *el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm*. thk. Abdurrezzâk Afîfî. 3 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1985.
- Apaydın, H. Yunus. "Muhayyerlik". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/25-30. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Apaydın, H. Yunus. "Mütevâtir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/208-211. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Atıyye Muhammed Sâlim. *Amelu ehli'l-Medîne*. Medine: Dâru'l-Cevhere, 1426.
- Bâcî, Ebu'l-Velîd Süleymân b. Halef. *el-Muntekâ şerhu'l-Muvattâ'*. 7 Cilt. Mısır: Matba'atu's-Sa'âde, 1332/1914.
- Bâcî, Ebu'l-Velîd Süleymân b. Halef. *el-İşârât ilâ ma'rifeti'l-usûl ve'l-vicâze fî ma'ne'd-delîl*. thk. Muhammed Ali Ferkus. Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1997.
- Bâcî, Ebu'l-Velîd Süleymân b. Halef. *İhkâmü'l-fusûl fî ahkâmi'l-usûl*. thk. Abdullah Muhammed el-Cebburî. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1989.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin. *es-Sünenü'l-kübrâ*. thk. Muhammed Abdulkadir Ata. 11 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2003.
- Bezzâr, Ebû Bekir Ahmed b. Amr b. Abdülhâlik. *Müsne'dü'l-Bezzâr el-Bahrü'z-zehhâr*. thk. Mahfûzurrahmân Zeynullah. 18 Cilt. Medine: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1988.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *Sahîh*. thk. 'Izzuddîn Dali vd. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle Nâşirûn, 2015.
- Cassâs, Ahmed b. Ali er-Râzî. *el-Fusûl fî'l-usûl*. thk. Uceyl Câsim en-Neşemî. 4 Cilt. İstanbul: Mektebetü'l-İrşâd, 1994.
- Cürcânî, Seyyid Şerîf Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed. *Kitâbu't-ta'rîfât*. thk. Adil Enver Hıdır. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2007.
- Cüveynî, Ebu'l-Meâlî Rüknuddîn Abdülmelik b. Abdillâh. *el-Burhân fî usûli'l-fikh*. thk. Salâh b. Muhammed. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l Kutubi'l-İlmiyye, 1997.
- Çağdaş, Yasin. *el-Mû'temed Eseri Işığında Ebu'l-Hüseyin el-Basrî'nin Hadis ve Sünnet Anlayışı*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Çakır, Furkan. *Fıkıh Usûlünde Haber Nazariyesi*. Ankara: TDV Yayınları, 2023.
- Çavuşoğlu, Ali Hakan. *Irak Mâlikî Ekolü (III.-V./IX.-X.yy.)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2004.
- Dârekutnî, Ebu'l-Hasan Ali b. Ömer. *Sünenü'd-Dârekutnî*. thk. Şu'ayb el-Arnaût vd. 5 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2004.
- Demirci, İslam. "Mâlikî Fakih İbnü'l-Kassâr'ın Hayatı, Eserleri ve Usûl Görüşleri". *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 36 (2020), 417-442.
- Demirci, Kadir. *Zeydiyye'nin Hadis Anlayışı*. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2005.
- Dönmez, İbrahim Kâfi. "Amel-i Ehl-i Medine". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3/21-25. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Dutton, Yasin. *Early Islam in Medina -Mâlik and His Muwatta'-*. London, United Kingdom: Bloomsbury Academic, 2021.
- Dutton, Yasin. "Sünnet, Hadîs ve Medine Ameli". çev. Yavuz Köktaş. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 2/4 (2002), 195-213.
- Ebu Dâvud, Süleyman b. el-Eş'as. *Sünenü Ebî Dâvud*. 5 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 3. Basım, 1992.
- Ebû Ya'lâ, Muhammed b. Hüseyin el-Ferrâ'. *el-'Udde fî usûli'l-fikh*. thk. Ahmed b. Ali el-Mübârakî. 5 Cilt. Riyad, 1993.
- Ebu'l Hüseyin el-Basrî, Muhammed b. Ali. *el-Mu'temed fî usûli'l-fikh*. thk. Muhammed Hamidullah. 2 Cilt. Dimeşk: el-Ma'hadu'l-İlmi el-Faransî, 1964.
- Elbânî, Muhammed Nâsırüddîn. *İrvâu'l-ğalil fî tahrîci ehâdisi menâri's-sebîl*. 9 Cilt. Beyrut: el-Mektebu'l-İslâmî, 1985.
- Ertürk, Mustafa. "Haber-i Vâhid". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 14/349-352. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Fahreddîn er-Râzî, Muhammed b. Ömer. *el-Mahsûl fî usûli'l-fikh*. thk. Tâhâ Câbir Feyyâd el-Ulvânî. 6 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1997.

- Gazzâlî, Ebu Hâmid Muhammed b. Muhammed. *Mustasfâ -İslam Hukukunun Kaynakları-*. çev. H. Yunus Apaydın. İstanbul: Klasik Yayınları, 2. Basım, 2017.
- Güleç, Hüseyin. *Şafii Fıkıh Usûlünde Hadis Metodolojisi*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2002.
- Habbâzî, Ebû Muhammed Celâleddîn Ömer b. Muhammed el-Hucendî. *el-Muğnî fî usûli'l-fıkh*. thk. Muhammed Mazhar Bekâ. Mekke: Merkezi'l-Buhûsi'l-İlmi ve İhyâi't-Turâsi'l-İslâmî, 1403.
- Hacioğlu, Nejla. *el-Fusûl fî'l-Usûl' İsimli Eseri Bağlamında Cassâs'ın Hadis İlmindeki Yeri*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010.
- Hâkim en-Nisâbü'rî, Muhammed b. Abdillâh. *Ma'rifetu 'ulumi'l-hadîs*. thk. Ma'zem Huseyn. Beyrut: Dâru İhyâi'l-'Ulûm, 1998.
- Hansu, Hüseyin. *Mu'tezile'nin Hadis Anlayışı*. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2002.
- Hansu, Hüseyin. *Mütevâtir Haber -Bilgi Değeri ve İslam Düşüncesindeki Yeri-*. Van: Bilge Adamlar Yayınları, 2008.
- Hatîb el-Bağdâdî, Ahmed b. Alî Ebû Bekr. *el-Kifâye fî ilmi'r-rivâye*. thk. Ebû İshâk İbrahim b. Mustafa. Mısır: Mektebetü İbni Abbâs, 2002.
- Hatîb el-Bağdâdî, Ahmed b. Alî Ebû Bekr. *Târîhu Bağdâd*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. 16 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 2002.
- İbn Abdilber, Ebû Ömer Yusuf b. Abdillâh b. Muhammed. *et-Temhîd limâ fî'l-Muvatta' mine'l-me'ânî ve'l-esânîd*. thk. Mustafa b. Ahmed el-'Ulvî, Muhammed Abdulkadir el-Bekrî. Mağrib: Vizâretü 'Umûmi'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye, 1387.
- İbn Ferhûn, Ebu'l-Vefâ Burhaneddîn İbrâhim b. Ali b. Muhammed. *ed-Dîbâcü'l-müzheb fî ma'rifeti a'yânî 'ulemâ'i'l-mezheb*. thk. Muhammed Ahmedî Ebu'n-Nûr. 2 Cilt. Kahire: Dâru't-Turâs, 1972.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ahmed b. Alî. *Telhîsu'l-habîr fî tahrîci ehâdisi'r-râfi'yyi'l-kebîr*. thk. Muhammed es-Sânî b. Ömer b. Mûsâ. 7 Cilt. Riyâd: Dâru Edvâi's-Selef, 2007.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ahmed b. Ali. *en-Nüket 'alâ kitâbi İbni's-Salâh*. thk. Rebî' b. Hâdî Umeyr. 2 Cilt. Medine: İmâdetü'l-Buhusi'l-İlmî, 1984.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ahmed b. Ali. *Nüzhetü'n-nazar fî tadvîhi nuhbeti'l-fiker*. thk. Nûruddîn 'İtr. Dîmaşk: Matba'atu's-Sabâh, 2000.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Sa'îd. *el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm*. thk. Ahmed Zemerli - Abdurrahman Zemerli. 8 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2016.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed İbn Yezid. *Sünenu İbn Mâce*. 2 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 3. Basım, 1992.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mûkerrem. *Lisânü'l-'Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 3. Baskı, 1414.
- İbn Rüşd, Ebu'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Rüşd. *el-Mukaddemâtü'l-mümehhedât*. thk. Muhammed Hacci. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1988.
- İbn Rüşd, Ebu'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Rüşd. *Bidâyetü'l-muctehid ve nihâyetü'l-muktesid*. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2004.
- İbnu's-Salâh, Osman b. Abdurrahmân. *'Ulûmu'l-hadîs*. thk. Nûruddîn 'İtr. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1998.
- İbnü'l-Arabî, Ebû Bekir Muhammed b. Abdillâh. *el-Kabes fî şerhi Muvatta'i Mâlik b. Enes*. thk. Eymen Nasr el-Ezherî - İbrahim el-Ezherî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2011.
- İbnü'l-Kassâr, Ebu'l-Hasen Ali b. Ömer b. Muhammed el-Bağdâdî. *el-Mukaddime fî usûli'l-fıkh*. thk. Mustafa Mahdûm. Riyâd: Dâru'l-Mu'allime li'n-Neşr ve't-Tevzî', 1999.
- İbnü'l-Kassâr, Ebu'l-Hasen Ali b. Ömer b. Muhammed el-Bağdâdî. *Uyûnu'l-edille fî mesâili'l-hilâf beyne fukahâi'l-emsâr*, thk. Abdülhamid b. Sa'îd b. Nâsır. Riyâd: Mektebetü Melik Fahd, 1426.
- Kâdî İyâz, Ebu'l-Fazl İyâz b. Mûsâ b. İyâz. *Tertibu'l-medârik ve takribu'l-mesâlik li-ma'rifeti a'lâmi mezhebi Mâlik*. 8 Cilt. Mağrib: Vezarâtu'l Evkâf ve Şuuni'l-İslâmiyye, 1983.
- Kâdî İyâz, Ebu'l-Fazl İyâz b. Mûsâ b. İyâz. *et-Tenbîhâtü'l-mustenbîta 'alâ'l-kutubi'l-Mudevvene ve'l-muhtelita*. thk. Muhammed el-Vesîk - 'Abdulmun'im Humeytî. 3 Cilt. Beyrut: y.y., 1432/2011.
- Kalaç, Rıdvan. *Eyyûbî ve Memlûk Dîmaşk'ın Hadis -Kudâme Ailesi Bağlamında Bir İnceleme-*. Ankara: Fecr Yayınları, 2023.

- Kalaç, Rıdvan. *İbn Teymiyye'nin Usûl Düşüncesinde Hadis*. Ankara: Fecr Yayınları, 2023.
- Kalaç, Rıdvan - Engin, Hayrullah. "Mürsel ve Müdelles Rivâyetler -İbnü'l-Mibred el-Makdisî (Ö. 909/1503) Özelinde". *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/1 (2020), 53-72.
- Kanarya, Bayram. *Hadisin Fıkıh Usûlünde Kaynak Değeri -Fahreddîn er-Râzî Üzerine Bir İnceleme-*. Ankara: Fecr Yayınları, 2021.
- Kandemir, M. Yaşar. "Hadis". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/27-64. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Karâfî, Ebu'l-Abbas Şihâbuddîn Ahmed b. İdris b. Abdurrahim. *Şerhu Tenkîhi'l-fusûl fi 'ilmi'l-usûl*. thk. Nayif b. Abdurrahman. Amman: Dâru'l-Feth, 2020.
- Kaya, Eyyüp Said. "Mâlikî Mezhebi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27/519-535. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Kırbaçoğlu, M. Hayri. *Alternatif Hadis Metodolojisi*. Ankara: Kitabiyat Yayınları, , 2002.
- Koçkuzu, Ali Osman. *Rivâyet İlimlerinde Haber-i Vâhitlerin İtikât ve Teşri Yönlerinden Değeri*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1988.
- Koçyiğit, Talat. *Hadis Istılahları*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1980.
- Mâlik b. Enes. *el-Muvatta*. 2 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 3. Basım, 1992.
- Musa İsmail. *Amelu ehli'l-Medîne ve eseruhû fî'l-fikhi'l-İslâmî*. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2004.
- Mustafa Mahdûm. "Dirâse". *Mukaddime fî usûli'l-fikh*. 11-72. Riyâd: Dâru'l-Mu'allime li'n-Neşr ve't-Tevzî', 1999.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *Sahîh*. thk. Yâsir Hasen vd. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle Nâşirûn, 2016.
- Nergis, Murat - Memduhoğlu, Adnan. "Mâlikî Mezhebinde Haber-i Vâhid ve Kıyas Teâruzu". *İlahiyat Akademi Dergisi* 16 (2022), 113-138. <https://doi.org/10.52886/ilak.1205962>.
- Özen, Şükrü. "İbnü'l-Kassâr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/104-105. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Özkan, Halit. "Amel-i Ehl-i Medine'nin Klasik Usul-i Fıkıh Literatüründeki Yeri". *Genç Akademisyenler İlahiyat Araştırmaları (Sempozyum)*, 97-110.
- Özmen, Ramazan. *Hanbelî Usûlcülerin Hadis Metodolojisi*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2018.
- Polat, Salahattin. "Mürsel". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/52-54. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Polat, Salahattin. *Mürsel Hadisler ve Delil Olma Yönünden Değeri*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.
- Sahnûn, Ebû Saîd Sahnûn Abdüsselâm b. Saîd b. Habîb et-Tenûhî, *el-Müdevvene fî fîrû'l-Mâlikiyye* Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1994.
- Salâhuddîn el-Alâî, Ebû Saîd Salâhuddîn Halîl b. Keykeldî el-Alâî. *Câmi'û't-tahsîl fî ahkâmî'l-merâsîl*. thk. Hamdî Abdülmecîd es-Silefî. Beyrut: Âlemu'l-Kutub, 1986.
- Serahsî, Şemsü'l-eimme Ebû Bekr Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed. *Usûlü's-Serahsî*. thk. Ebu'l-Vefa Efgânî. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2021.
- Suyûtî, Ebu'l-Fadl Celaluddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr. *Tedribü'r-Râvî, -Hadis Usûlü-*. çev. M. Enes Topgöl - Faik Akçaoğlu. 2 Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2019.
- Suûdî, Abdulhâmid b. Sa'd b. Nâsır "Dirâse". *Uyûnu'l-edille fî mesâilu'l-hilâf beyne fukahâi'l-emsâr*. 1-70. Riyâd: Câmiatu'l-İmâm Muhammed b. Suud el-İslâmiyye, 2006.
- Şâfiî, Ebû 'Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. 'Abbâs. *Musnedu'l-İmâm eş-Şâfiî*. thk. Mâhir Yâsîn el-Fahl. 4 Cilt. Kuveyt: Şirketu Ğarrâs, 1425/2004.
- Şafiî, Ebû 'Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. 'Abbâs. *er-Risâle -İslam Hukukunun Kaynakları-*. çev. Abdulkadir Şener - İbrahim Çalışkan. Ankara: TDV Yayınları, 3. Basım, 2003.
- Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme. *Şerhu me'âni'l-âsâr*. thk. Muhammed Zühri Neccâr - Muhammed Câdu'l-Hak. 5 Cilt. Beyrut: Alemu'l Kutub, 1994.
- Tekin - Abdulkadir - Şahin, Osman "Mâlikîlerin Necâsetler ve Kadınların Özel Halleriyle İlgili Cumhura Muhalefet Ettiği Bazı Fikhî Meseleler", *Marifetname/Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/2 (2024), 391-419. <https://doi.org/10.47425/marifetname.vi.1548514>

- Tirmizî Ebû İsa Muhammed İbn İsa. *Sünenü't- Tirmizi*. 5 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 3. Baskı, 1992.
- Ünal, İsmail Hakkı. *İmam Ebu Hanife'nin Hadis Anlayışı ve Hanefi Mezhebinin Hadis Metodu*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. Basım, 2010.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *Siyeru a'lâmi'n-nubelâ*. thk. Şu'ayb el-Arnaût. 23 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1985.
- Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedreddin Muhammed b. Bahâdır. *el-Bahru'l-muhît fi usûli'l-fıkh*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubî, 1994.
- Zuhaylî, Vehbe. *İslam Fıkhı Ansiklopedisi*. çev. Ahmet Efe vd. 10 Cilt. İstanbul: Risale Yayınları, 1994.